

MÉCSESEK A KÖLKED-FEKETEKAPUI AVAR TELEPRŐL

HAJNAL ZSUZSANNA*

A cikk rövid anyagközlés a Kölked-Feketekapun feltárt avar kori telepről, mely mind nagyságában mind a leletanyag minőségében és mennyiségében egyedülálló az ismert avar telepek között. Az öt mécses bizánci importáru (késő római „régiség”), illetve avar készítmény. A velük együtt előkerült kora avar kori kerámiatöredékek a jellegzetes kézzel formált edények mellett nagy számban gyorskorongolt asztali- és főzőedényekből származnak, kevés eredeti bizánci áru is előfordul köztük.

A lelőhely

Kölked-Feketekapun a disznóhizlalda bővítésekor avar kori sírokat bolygattak meg. 1970 és 1971-ben Kiss Attila végzett itt leletmentést. A teljes temetőt a már álló épületek miatt nem lehetett feltárni, a napvilágra került 688 sír az ásató véleménye szerint az összes temetkezés 70–75%-a.¹ A következő évben ettől a temetőtől 200 méterre a felszínen talált kerámiatöredékek alapján megkezdődött a feltárt temetőhöz tartozó település ásatása. Az avar lelőhelyen késő bronzkori és kelta objektumok is előkerültek. A telep kiterjedését meghatározandó, Kiss Attila először egy, a Duna holtágával párhuzamos 1 méter széles kutatóárkot húzott. Majd 40 méterenként erre merőleges, ill. párhuzamos további árkokkal készítette elő a nagyobb felületű ásatást. 1974-től 1998-ig csaknem 5 hektárnyi területet tárt fel. Már az első két év kutatóárkaiban is napvilágra kerültek bronzkori és avar kori sírok. Összesen 99 bronzkori és 564 avar kori sírt találtak.² Kiss Attila a két temető anyagát feldolgozta, közölte.³ A telep feldolgozására, hirtelen halála miatt azonban már nem kerülhetett sor.

1974 és 1998 között Kiss Attila 166 avar kori és 21 őskori házat tárt fel, továbbá 160 avar kori és 120 őskori gödröt, 131 szabadon álló avar kori

kemencét, egy kelta edényégető kemencét, 5 avar kori kutat, számos cölöplyukat és árkot, melyek többségükben népvándorlás koriak. A második temető késői sírjait a telep objektumaira ásták rá, illetve a kora avar kori temetőkre később ráhúzódtott a település. Az így kialakult számos szuperpozíció nagyban elősegíti a telep keltezését.

A kölkedi temetők nagyszámú nyugati és bizánci hatású tárgyat tartalmaznak az eredeti importáruk mellett. Ez a jelenség a hozzájuk tartozó telep anyagában is megfigyelhető. A telep leletanyagának anyagcsoportonkénti különválogatása után elmondható, hogy az eddig közölt avar telepanyagokhoz képest nagyszámú kora avar kori szürke gyorskorongolt kerámia mellett jelentős mennyiségű bepecsételt díszű töredék is található. A kora avar kori gödrök, házak betöltésében több-kevesebb jellegzetes kézzel formált kerámia van jelen. Ezek mellett a főzőedények nagy százalékban gyorskorongoltak: jobb-rosszabb minőségű, szürkére égetett fedőhornyos fazekak, bögrék fordultak elő a fekete és a szürke asztali kerámia mellett. Kevés provinciális bizánci import is előfordul. A későbbi gödröknél fokozatosan nő a kézzel formált kerámia aránya, és ezekkel egy időben a kézikorongolt edények is megsaporodnak. Míg a gyorskorongolt kora avar kori típusok teljesen eltűnnek, egy-két késő avar kori sárga kerámia képviseli már csak az asztali edényeket. A kerámia mellett szép számmal kerültek elő, főleg a kora avar korra keltezhető kisleletek: fésűk, hajtúk, kések, szögek, egy germán típusú lószerszámveret, egy lemez szíjvég, egy pénzváltó mérleg, orsógombok, fenékövek, malomkövek, szövőszéknehezékek.

* Hajnal Zsuzsanna, Magyar Nemzeti Múzeum, H-1088 Budapest, Múzeum krt. 14–16.

¹ Kiss 1996, 18–20.

² Kiss 2001, 16–19.

³ Kiss 1996; Kiss 2001.

A telepobjektumok és leletanyaguk

Kölked-Feketekapun négy objektumból került elő mécses, három házból, és egy gödörből. Az objektumok leírásánál a már közölt B lelőhely temetőjének sírleírási rendszeréhez kívánok igazodni, a kerámia-leírásnál Vida Tivadar sírkerámiára kidolgozott csoportjait használom.⁴

120. ház +C -20

H: 4,375 m; Sz: 4,25 m; M: -1,5 m (1. kép 1)
Lekerekített sarkú, csaknem négyzet alakú, földbe süllyesztett padlójú ház függőleges falakkal, vízszintes padlóval. A két rövidebb oldal (Ny-i és K-i oldal) közepén egy-egy ágasfa oszlophelyével, melyek a ház középtengelyében a mestergerendát tartották (a padlószinttől M: -35 cm). Ny-i és D-i oldalán 25 cm széles padka húzódik a padlótól 20 cm magasságban. A ház padlóján vékony betaposott, ráhordott földréteget figyeltek meg, tüzelőberendezésnek nem találták nyomát. Biztosan bejáratra utaló jel nem volt, a D-i oldal közepén megfigyelt íves kikerekedés, és a padka hiánya esetleg erre utal.⁵

Leletanyag: kézzel formált mécses; kerámia edények töredékei (összesen 400 db avar kori töredék): bepecsételt kerámia (I A: 2 db), szemcsés, gyorskorongolt szürke (I B₁: 15 db), szürke gyorskorongolt (I B₂: 5 db), bizánci importkerámia (I F: 59 db), bizánci-germán hatású szürke kerámia (I G₁: 7 db; I G₂: 100 db; I G₃: 18 db), kézzel formált kerámia (III D: 162 db; III E: 32 db), 5. századi edények töredékei (23 db); fenőkő; orsógomb (4 db); orsókarika (2 db); malomkő töredéke; bogozó; kanalas fejű vastú (5 db); kígyófejes karperec; 3 vaskés töredéke; salak; szövőszéknehezék.

⁴ Kiss 2001, 21–190; Vida 1999, 33–174; Az objektum megnevezése mellett szerepel az adott objektum helye az ásás koordináta-rendszerében (2. kép), alatta az objektum főbb méretei (H – hosszúság; Sz – szélesség; M – mélység; a mélységadatok a mai felszíntől való távolságot jelentik), majd az objektum rövid leírása, és a leletanyaga összesítése következik. A leletanyag leírásánál nem közlök méreteket, az a mellékelt ábrán leolvasható. A kerámiánál edényenkénti egységben, anyagtypusok szerint sorba rendezve közlöm az egyes darabok leírását. A megnevezés melletti kód Vida Tivadar anyagcsoport-meghatározásai, ill. annak kiegészítése (I G csoport). A kódszám utáni szám az adott edényhez tartozó töredékek száma. A jellegtelen, biztonsággal ki nem szerkeszthető töredékeket nem írtam le, csak az összesítésnél számoltam hozzá a többi cseréphez, hogy a későbbiekben a leletanyag statisztikájához felhasználhassam az adataikat. Továbbá azért, hogy a kerámia összetételéről, mennyiségéről reális képet adhassak.

⁵ Kiss Attila ásási naplóban rögzített, bontás közbeni megfigyelése alapján a padkának e hiánya nem tartható beomlásnak.

1. Mécses (2. kép 1; 9. kép 2)

Finoman iszapolt, tiszta, kevés csillámos homokkal és samottliszttel kevert agyagból; kézzel formált; vékony agyagmázás; barnássárgára égetett, belül erősen kormos töredék. Csaknem hengeres testű mécses nagyméretű, ovális, legömbölyített peremű beöntőlyukkal, és hátsó részéhez ragasztott vízszintes hurkafüllel.

2. Edényoldal (I A=I B₂; 1 db; 2. kép 2)

Tiszta, jól iszapolt agyagból, kevés finomszemcsés csillámos homokkal soványított; gyorskorongolt, jó minőségű, jól elsimított; szürke; enyhén ívelt edényváll töredéke; mélyen bekarcolt, sűrű, vízszintes vonalkötegek közt egy soron háromszög alakú pecsétlővel díszített.

3. Bögreoldal (I A=I B₂; 1 db; 2. kép 3)

Finoman iszapolt, tiszta agyagból gyorskorongolt; polírozott felületű, jó kidolgozású; keményre égetett, szürke; enyhén ívelt edényoldal töredéke; bekarcolt vízszintes vonalköteg felett bepecsételt díszítéssel.

4. Fazék (I B₁; 8 db; 3. kép 1)

Csillámmal, samottliszttel, kevés apró kavicsal enyhén soványított; gyorskorongolt, jó kidolgozású, jól elsimított; keményre égetett, galambszürke; zömök, tojástestű, széles, kúpos, enyhén összeszűkülő nyakú edény töredékei; vállán az elsimítás vízszintes nyomai.

5. Füles edény (I B₁; 5 db; 3. kép 2)

Csillámmal, tört kavicsal, samottliszttel soványított; gyorskorongolt, jó kidolgozású, kívül-belül enyhe korongolási bordákkal; keményre égetett, szürke; függőleges, tagolt, legömbölyített perem, körte alakú test, az edény hasától induló szalagfüllel; díszítetlen; alsó részén, az oldalán durva elsimítás-nyomok, az alj enyhén domború, a korongról levágás után elsimított.

6. Edényalj (I B₂; 1 db; 3. kép 3)

Kéves samottliszttel soványított tiszta agyagból; gyorskorongolt, jó kidolgozású, jól elsimított; keményre égetett, csengő hangú, szürke; közepesen összeszűkülő alj töredéke; díszítetlen; az alj kissé homorú, a korongról levágás után széleit elsimították, belül étel okozta barna foltok.

7. Tárolóedény (I F; 23 db; 3. kép 6)

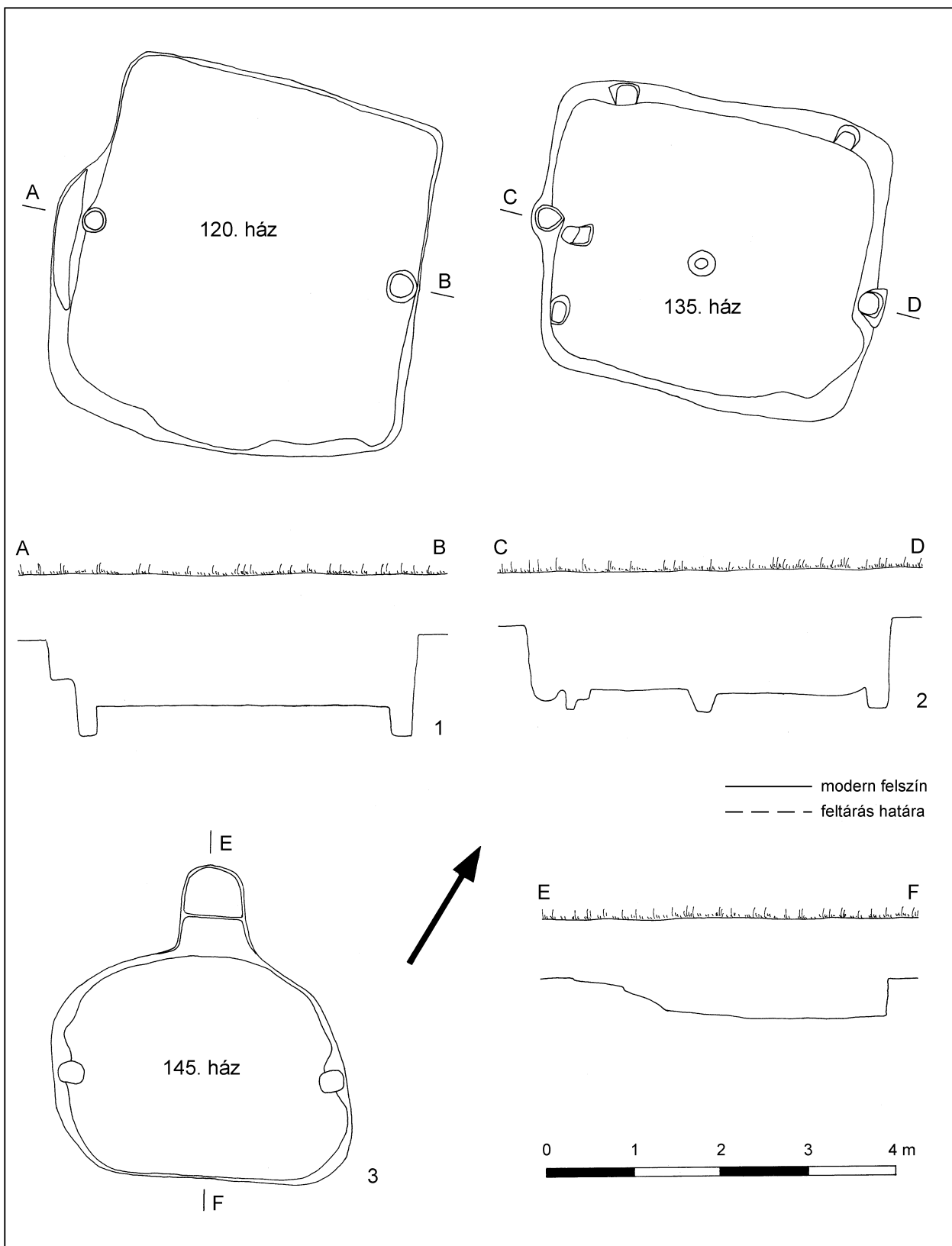
Csillámos homokkal, tört kavicsal közepesen soványított; gyorskorongolt, jó kidolgozású, kívül jól elsimított, belül enyhe korongolási bordák; jól, keményre égetett, téglavörös; vízszintesen kihajló, duzzadt, legömbölyített, vízszintesen elsimított perem, kiülő, kónikus váll, gömbös alsó rész; alj homorú; egyik töredéken égetéskor rákenődött máz nyomával, díszítetlen.

8. Füles fazék (I F; 12 db; 3. kép 5; 12. kép 1–7)

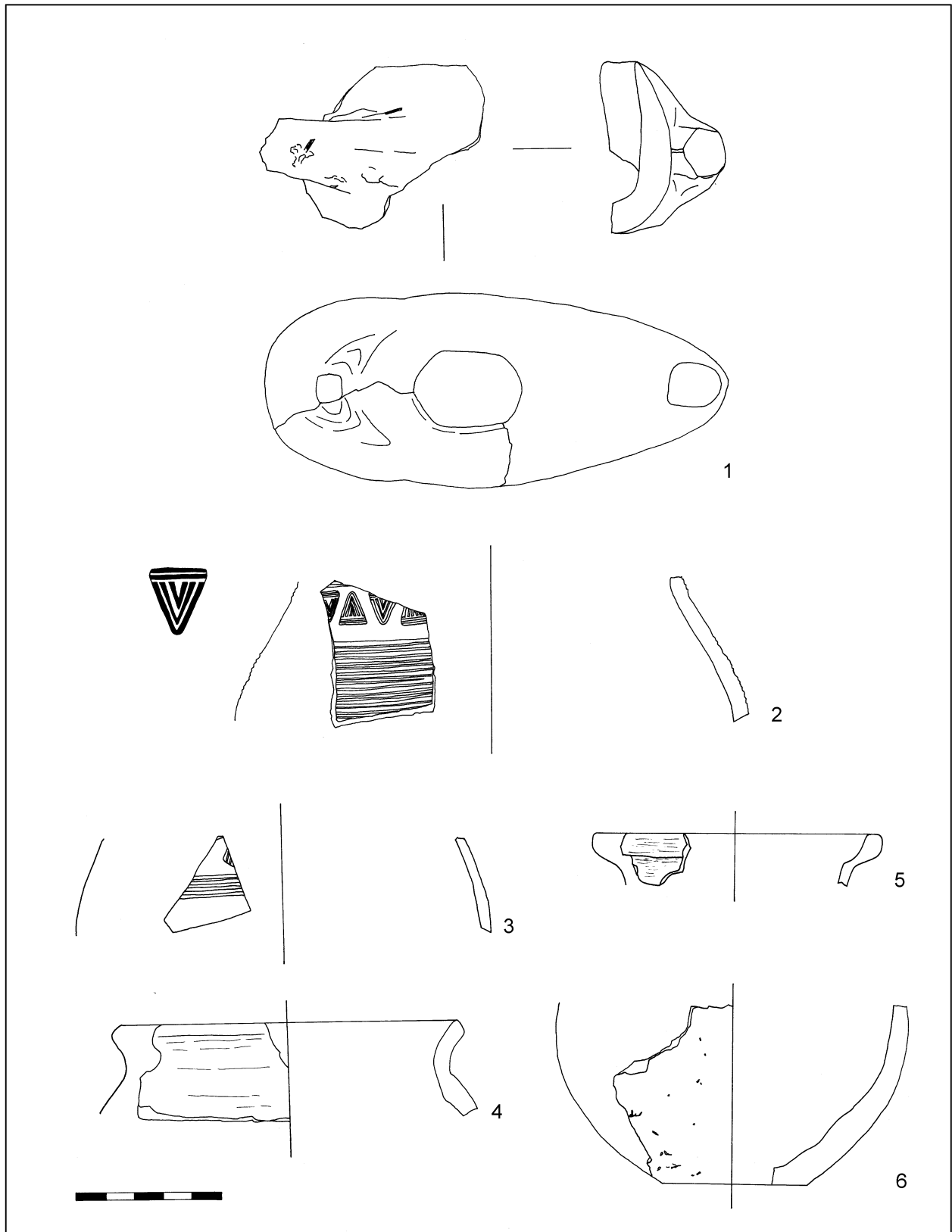
Tört kavicsal, samottliszttel közepesen soványított; gyorskorongolt, jó kidolgozású, kívül jól elsimított, belül sűrű, enyhe korongolási bordákkal; téglaszín, kívül világos téglaszín engóbbal, amin másodlagos égés miatt barnás foltok láthatók; szélesen, ívesen kihajló száj, rövid, ívelt nyak, erősen kiülő, gömbölyű váll, erősen összeszűkülő alj; a peremtől a hasig tartó szalagfüllel; a vállon sűrűn bekarcolt, vízszintes vonalkötegek; a vállon és az aljon kívül ráégett étel és korom; az alj kissé homorú.

9. Edényoldal (I F; 1 db; 3. kép 7)

Csillámos, durva homokkal, meszes, tört kavicsal közepesen soványított; gyorskorongolt, kívül jól elsimított, belül lapos, éles korongolási bordákkal; kívül ugyanab-

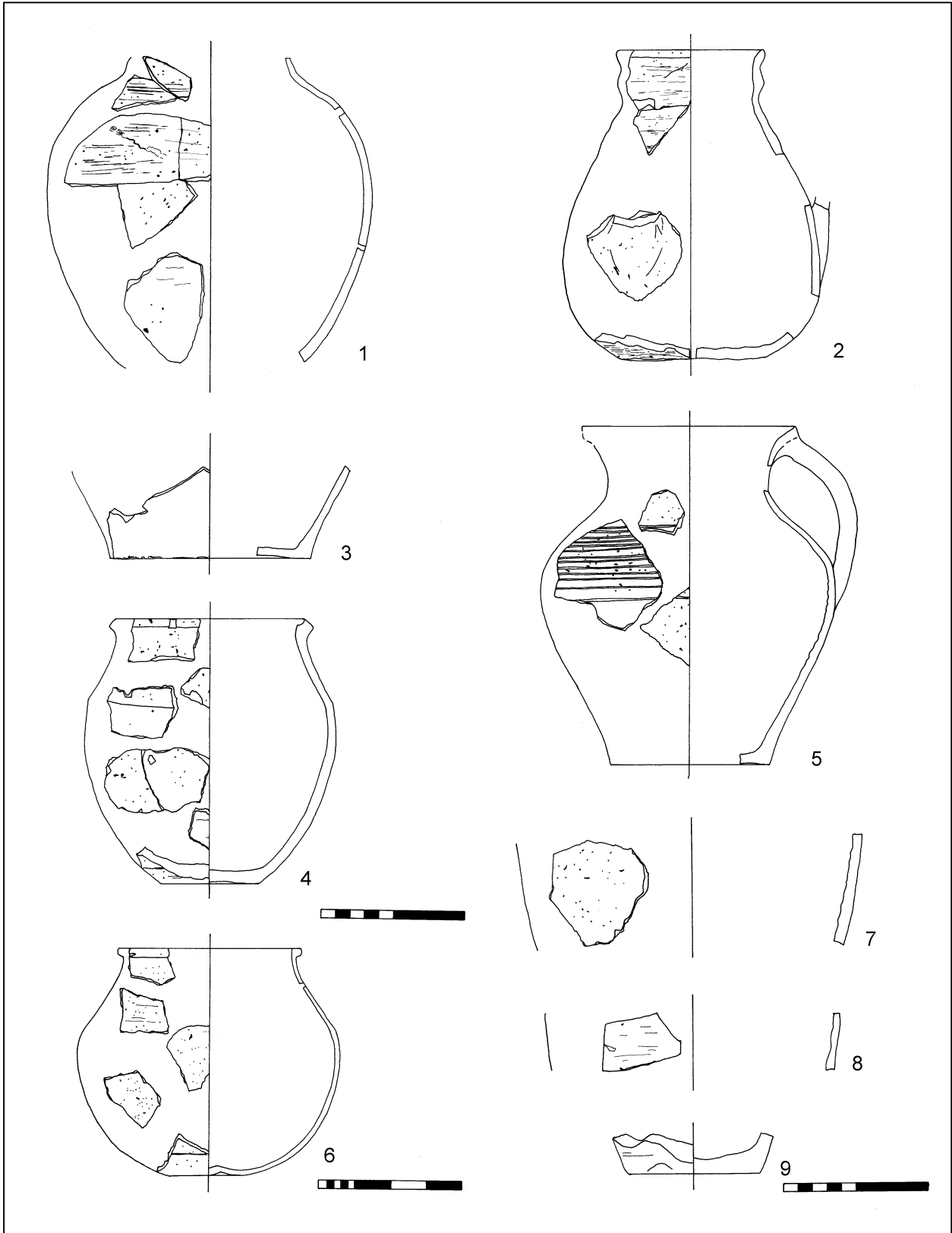

1. kép. Kölked-Feketekapu B. 1: 120. ház; 2: 135. ház; 3: 145. ház
 Abb. 1. Kölked-Feketekapu B. 1: Haus 120; 2: Haus 135; 3: Haus 145

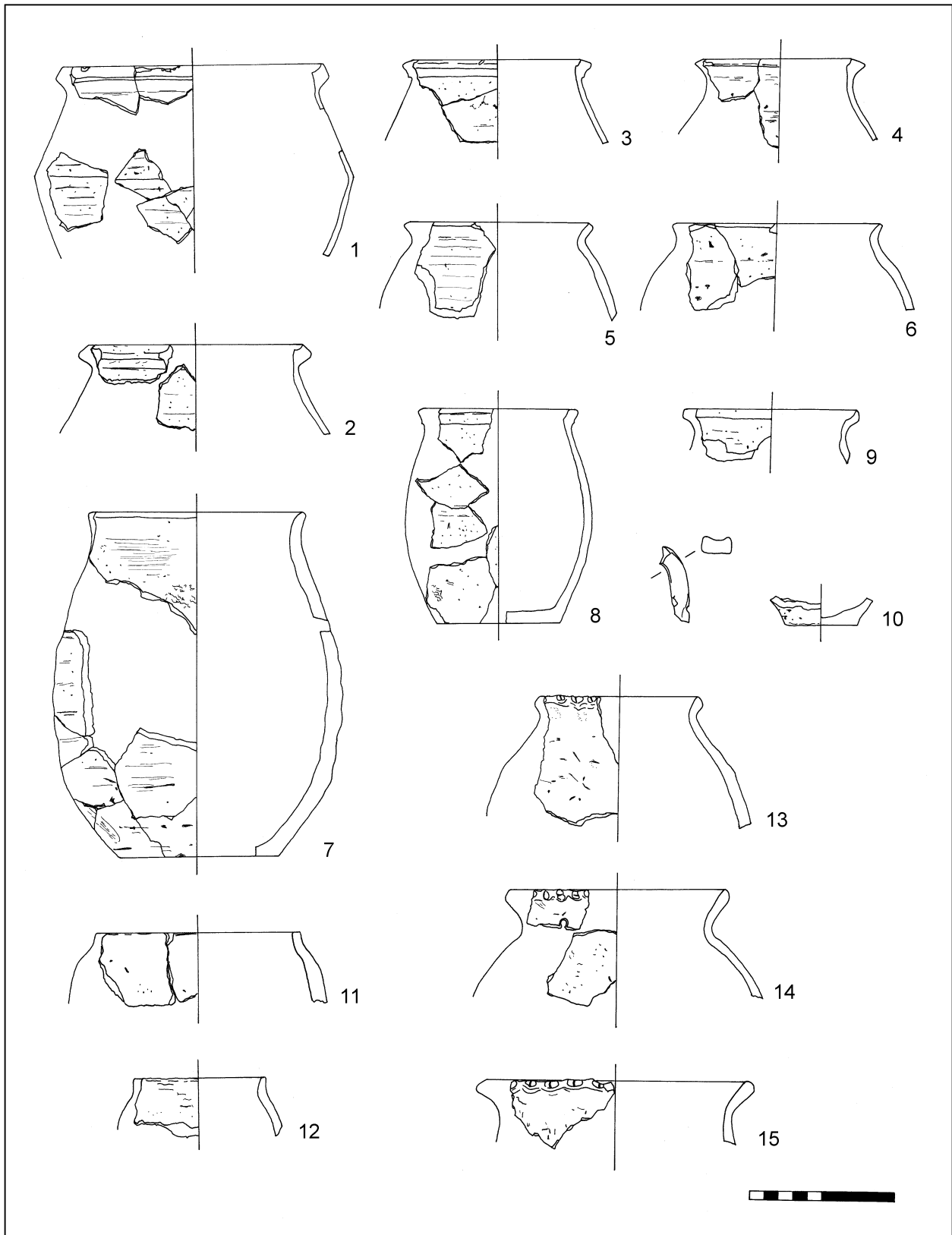

2. kép. Kölked-Feketekapu B, 120. ház. 1: kézzel formált mécses; 2-3: bepecsételt kerámia (I A=I B₂); 4-6: szürke, gyorskorongolt, késő antik-germán hatású kerámia (I G₁)

Abb. 2. Kölked-Feketekapu B, Haus 120. 1: handgeformte Tonlampe; 2-3: gestempelte Keramik (I A=I B₂); 4-6: schnellgedrehte graue Keramik spätantik-germanischer Prägung (I G₁)

3. kép. Kölked-Feketekapu B, 120. ház. 1-3: szürke, gyorskorongolt kerámia (I B₁₋₂); 4-9: késő antik jellegű kerámia (I F)
 Abb. 3. Kölked-Feketekapu B, Haus 120. 1-3: schnellgedrehte graue Keramik (I B₁₋₂); 4-9: spätantik geprägte Keramik (I F)

4. kép. Kölked-Feketekapu B, 120. ház. 1-10: késő antik-germán hatású, szürke, gyorskorongolt kerámia (I G₂); 11-12: prágai típusú kerámia (III E); 13-15: kézzel formált kerámia (III D)

Abb. 4. Kölked-Feketekapu B, Haus 120. 1-10: schnellgedrehte graue Keramik spätantik-germanischer Prägung (I G₂); 11-12: handgeformte Keramik vom Typ Prager Prägung (III E); 13-15: handgeformte Keramik (III D)

ból az agyagból készült engóbbal; barnásvörösre, barnás téglaszínre égetett; díszítetlen.

10. *Bögrealj* (I F; 1 db; 3. kép 9)

Csillámos homokkal, kevés tört kavicsal soványított; gyorskorongolt, jó kidolgozása; kívül-belül élénk téglaszín, törésében közepesen szürke; kívül-belül erősen lekoptott, világos téglaszín engóbbal; enyhén összeszűkülő aljú edény töredéke; az aljon a korongról való levágás hurkoszerű koncentrikus nyomai.

11. *Bögre* (I F; 15 db; 3. kép 4; 12. kép 8–15)

Csillámmal, tört kavicsal közepesen soványított; gyorskorongolt, jó kidolgozása, jól elsimított; kívül-belül vörös bevonattal, mely helyenként sötétbarnára, sötétszürkére égett másodlagosan; téglaszín; közepesen kihajló, duzzadt, ferdén elsimított, fedőhornyos perem, rövid nyak, kónikus, élesen megtörő váll, tojás alakú test; alj kissé homorú, a korongról való levágás koncentrikus, hurkos nyomaival.

12. *Edényoldal* (I F; 1 db; 3. kép 8)

Tiszta, kevés homokot tartalmazó agyagból gyorskorongolt; jó kidolgozása, kívül jól elsimított, belül lapos korongolási bordákkal; csengő hangú, jól égetett, élénk téglaszín; díszítetlen.

13. *Bögreperem* (I G₁; 1 db; 2. kép 4; 13. kép 11)

Csillámos homokkal, kevés samottliszttel soványított; gyorskorongolt, jó kidolgozása, belül enyhe korongolási bordákkal, kívül jól elsimított; keményre égetett, kívül-belül sötétszürke, törésében világosszürke; rövid, enyhén kihajló, tölcéses, legömbölyített perem, rövid nyak, enyhén összeszűkülő száj, ívelt váll.

14. *Bögreperem* (I G₁; 1 db; 2. kép 5)

Csillámos homokkal, samottliszttel enyhén soványított; gyorskorongolt, jó minőségű, jó kidolgozása, jól elsimított; keményre, szürkére égetett; enyhén duzzadt, gömbölyű, fedőhornyos perem.

15. *Bögre* (I G₁; 1 db; 2. kép 6; 13. kép 12)

Jó minőségű, tiszta agyagból, csillámos homokkal, samottliszttel soványított; gyorskorongolt, jó kidolgozása; keményre égetett, fekete, sötétszürke; gömbös testű bögre töredéke; díszítetlen; belül ráégett ételmaradvány.

16. *Fazék* (I G₂; 8 db; 4. kép 1)

Kevés csillámmal, tört kavicsal soványított; gyorskorongolt, jó kidolgozása, kívül-belül enyhe korongolási bordákkal; keményre égetett, csengő hangú, szürke; közepesen kihajló, duzzadt, ferdén elsimított, fedőhornyos perem, bikónikus test, széles száj; díszítetlen; peremen ételmaradvány barna foltja.

17. *Fazék* (I G₂; 2 db; 4. kép 2)

Tört kavicsal, samottliszttel közepesen soványított; gyorskorongolt, jó kidolgozása; keményre égetett, szürke, sötétszürke; erősen kihajló, duzzadt, ferdén elsimított, fedőhornyos perem, rövid nyak, kónikus váll; díszítetlen; kívül-belül ráégett ételmaradvánnyal.

18. *Kisfazék* (I G₂; 3 db; 4. kép 3)

Kevés csillámmal, tört kavicsal, samottliszttel közepesen soványított; gyorskorongolt, jó kidolgozása, kívül-belül enyhe korongolási bordákkal; szürkésbarna, szürke; közepesen kihajló, erősen profilált, duzzadt, fedőhornyos perem, kónikus váll, rövid nyak; díszítetlen; kívül-belül foltokban ráégett ételmaradvánnyal.

19. *Bögre* (I G₂; 8 db; 4. kép 8; 13. kép 7–10)

Csillámos homokkal, tört kavicsal közepesen soványított; gyorskorongolt, jó minőségű, jó kidolgozása, kívül-belül jól elsimított; szürke, sötétszürke; közepesen kihajló, megvastagodó, profilált, fedőhornyos peremmel, széles szájú, tojástestű, díszítetlen bögre; az alj kissé domború, a korongról levágás után elsimított, belül ételmaradvány fekete foltjaival.

20. *Bögre* (I G₂; 2 db; 4. kép 4; 13. kép 1)

Csillámos homokkal, kevés samottliszttel, tört kavicsal soványított; gyorskorongolt, jó kidolgozása, belül enyhe korongolási bordák, kívül jól elsimított; keményre égetett, fekete, sötét barnásszürke; erősen kihajló, duzzadt, ferdén elsimított, fedőhornyos perem, összeszűkülő nyak, enyhén ívelt váll; díszítetlen; peremen belül ráégett ételmaradvány.

21. *Kisfazék* (I G₂; 1 db; 4. kép 5; 13. kép 3)

Kevés csillámos homokkal, samottliszttel, tört kavicsal soványított; gyorskorongolt, közepes kidolgozása, kívül-belül enyhe korongolási bordákkal; keményre égetett, belül barna, törésében szürke, kívül sötétszürke; rövid, közepesen kihajló, ferdén elsimított, tölcéses perem, rövid nyak, összeszűkülő száj, enyhén ívelt váll; kívül-belül ráégett étel foltja.

22. *Kisfazék* (I G₂; 2 db; 4. kép 6; 13. kép 2)

Csillámos homokkal, tört samottal, tört kavicsal közepesen soványított; korongolt, durvább kidolgozása; keményre égetett, kívül szürke, törésében barna, belül barnásszürke; közepesen kihajló, ferdén vágott, rövid perem, összeszűkülő száj, enyhén ívelt váll; díszítetlen.

23. *Bögre* (I G₂; 1 db; 4. kép 9)

Csillámos homokkal, samottliszttel gyengén soványított; gyorskorongolt, kívül jól elsimított, belül korongolási bordákkal; keményre égetett, szürke, sötét barnásszürke; erősen kihajló, rövid, fedőhornyos perem, széles száj, ívelt, csapott váll; díszítetlen.

24. *Füles bögre* (I G₂; 2 db; 4. kép 10)

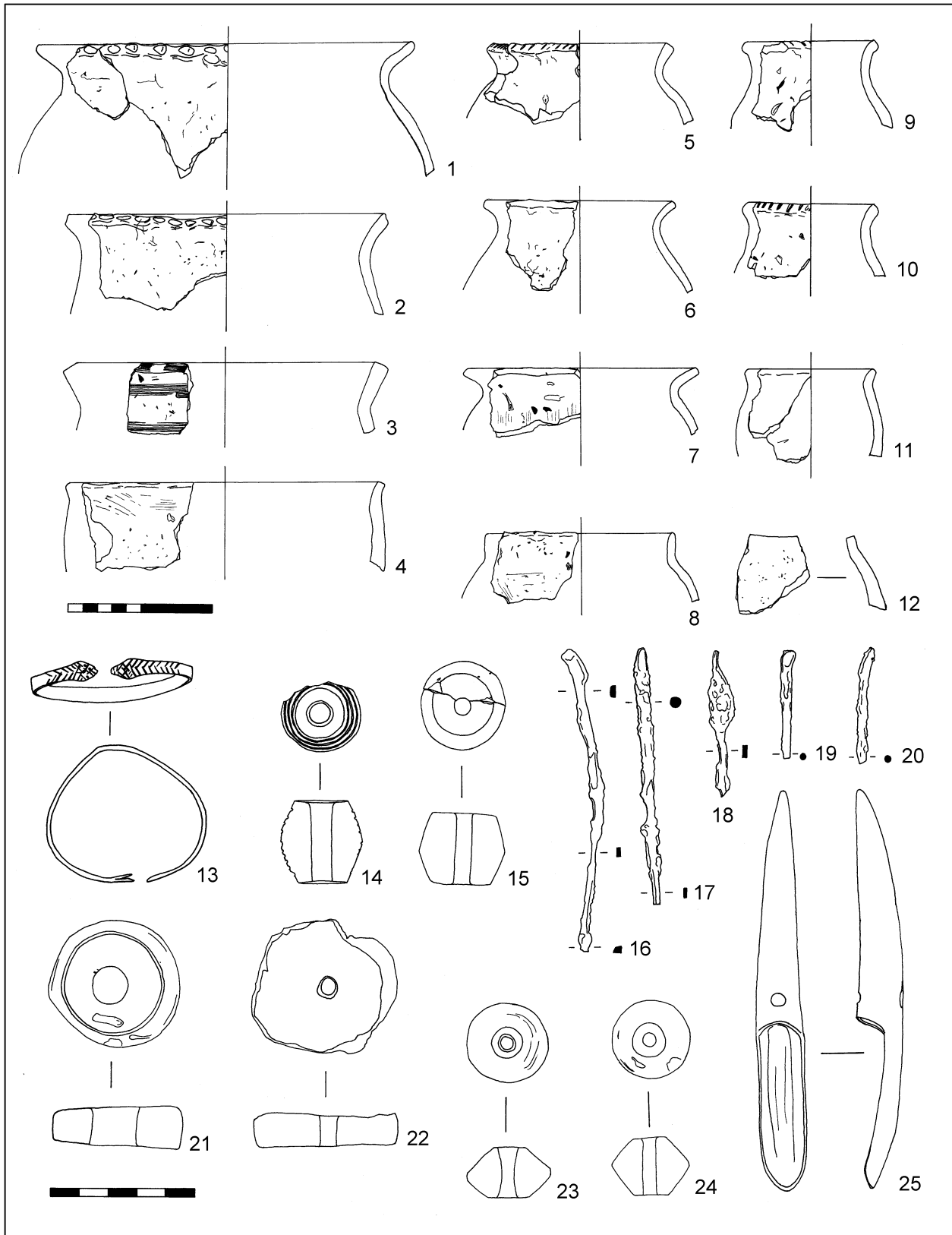
Tört kavicsal, samottliszttel közepesen soványított; gyorskorongolt, jó kidolgozása, jól elsimított; keményre égetett, szürke; egy edényhez tartozó kis profilált szalagfűl és egy edényalj; az alj egyenes, a korongról levágás koncentrikus hurkaival.

25. *Fazék* (I G₂; 15 db; 4. kép 7; 13. kép 4–6)

Tört kavicsal, apróra tört samottal közepesen soványított; gyorskorongolt, közepes kidolgozása, kívül-belül korongolási bordákkal; keményre égetett, világosszürke, szürke, barna, sötétbarna foltokkal; enyhén kihajló, rövid, legömbölyített perem, enyhén összeszűkülő száj, ovális test; az aljon a korongról levágás durva, párhuzamos nyomai; kívül a peremen és az edény felső részén ráégett ételmaradvány; díszítetlen.

26. *Fazékperem* (III D; 1 db; 4. kép 13)

Csillámos homokkal, tört samottal közepesen soványított; kézzel formált, durva; kívül agyagmázás; rosszul, gyengén égetett, sötétbarna, barna foltos, törésében fekete; közepesen kihajló, rövid, gömbölyű, ujjbenyomkodással díszített perem, egészen rövid nyak, ívesen kiülő váll, összeszűkülő száj, ovális test; belül ráégett ételmaradvánnyal.

5. kép. Kölked-Feketekapu B, 120. ház. 1-12: kézzel formált kerámia (III D); 13: bronz karperec; 14-15, 21-24: agyag orsógombok, orsókarikák; 16-20: kanalas fejű vastűk; 25: agancs bogozó

Abb. 5. Kölked-Feketekapu B, Haus 120. 1-12: handgeformte Keramik (III D); 13: bronzener Armring; 14-15, 21-24: tönernerne Spinnwirteln; 16-20: eiserne Nadeln mit löffelförmigen Enden; 25: Knotenlöser aus Geweih

27. *Fazék* (III D; 9 db; 4. kép 14)

Apróra tört samottal, növényi anyaggal közepesen soványított; kézzel formált, durva; rosszul, gyengén égetett, kívül-belül téglaszín, sötétbarna, barna, közepén fekete; közepesen kihajló, tölcséres, legömbölyített, ujjbenyomkodással díszített perem; összeszűkülő száj, kiülő, gömbölyű váll; égetés után fűrt lyukkal (javítás nyoma), a soványító anyag átüt mindkét felszínre.

28. *Fazékperem* (III D; 1 db; 4. kép 15)

Tört samottal, kevés növényi anyaggal közepesen soványított; kézzel formált, durva, belül repedezett; gyengén, rosszul égetett, kívül sötétbarna, belül téglaszín, szürkésbarna, közepén feketésszürke; közepesen kihajló, legömbölyített, tölcséres, ujjbenyomkodással díszített perem, széles száj, csapott váll.

29. *Fazékperem* (III D; 2 db; 5. kép 1)

Tört samottal és növényi anyaggal közepesen soványított; kézzel formált, durva; rosszul, gyengén égetett, kívül barna, sötétbarna, belül barna, szürkés téglaszín, sötétbarna, törésében feketésszürke; enyhén kihajló, tölcséres, ujjbenyomkodással díszített perem, széles száj, csapott váll; kiégett növényi anyag lenyomatával.

30. *Fazékperem* (III D; 2 db; 5. kép 2)

Kevés tört samottal, növényi anyaggal soványított; kézzel formált, durva; rosszul, gyengén égetett, kívül-belül téglaszín, szürkés téglaszín, barna foltos, törésében feketésszürke; kiégett növényi anyag lenyomatával; közepesen kihajló, tölcséres, legömbölyített, ujjbenyomkodással díszített perem; összeszűkülő száj, ívesen kiülő váll.

31. *Fazékperem* (III D; 5 db; 5. kép 5)

Kevés tört samottal, növényi anyaggal közepesen soványított; kézzel formált, agyagmázás; kívül-belül barna, sötétbarna, közepén fekete; közepesen kihajló, tölcséres, ferdén elsimított, bevagdalt perem, összeszűkülő száj, ívesen kiülő váll.

32. *Bögrepere* (III D; 1 db; 5. kép 9)

Nagyobb szemcsés samottal enyhén soványított; kézzel formált, durva; agyagmázás; rosszul, gyengén égetett, kívül barna, szürkésbarna, barnásszürke, sötétbarna, belül sötétszürke, fekete, törésében fekete; enyhén, ívelten kihajló, gömbölyű, sekélyen bevagdalt perem, enyhén összeszűkülő száj, ívelt váll.

33. *Bögrepere* (III D; 2 db; 5. kép 10)

Nagyobb szemcsés samottal közepesen soványított; kézzel formált, durva; gyengén, rosszul égetett, kívül barna, szürkésbarna, belül-törésében fekete; a nagyobb soványítóanyag-darabok átütnek a felszínre; enyhén, ívelten kihajló, legömbölyített, bevagdalt perem, enyhén összeszűkülő száj, viszonylag hosszú nyak.

34. *Fazékperem* (III D; 1 db; 5. kép 6)

Csillámos homokkal, tört samottal, kevés növényi anyaggal soványított; kézzel formált, durva; rosszul, gyengén égetett, kívül barnásszürke, belül sötétbarna, barna, téglaszín, közepén fekete; közepesen kihajló, tölcséres perem, összeszűkülő száj, enyhén, ívelten kiülő váll; díszítetlen.

35. *Fazékperem* (III D; 1 db; 5. kép 7)

Nagyobb szemcséjű tört samottal közepesen soványított; kézzel formált, durva; kívül-belül téglaszín, sötétbarna foltos, törésében feketésszürke; a soványító anyag átüt a felszínre; erősen kihajló, tölcséres, ferdén elsimított perem, összeszűkülő száj, rövid nyak, ívelt váll; díszítetlen.

36. *Edényperem* (III D; 1 db; 5. kép 3)

Kevés samottal, növényi anyaggal soványított; kézzel formált, durva; rosszul, gyengén égetett, kívül-belül okkerbarna, közepén fekete; felületén kiégett növényi lenyomatok; enyhén kihajló, tölcséres, ferdén elsimított perem, enyhén összeszűkülő száj; a peremen bekarcolt vízszintes vonalkötegekkel díszítve.

37. *Bögrepere* (III D; 2 db; 5. kép 11)

Tört kavicsal, tört samottal közepesen soványított; kézzel formált, durva; agyagmázás; gyengén égetett; kívül barna, sötétbarna, belül-törésében fekete; rövid, enyhén kihajló, legömbölyített perem, széles száj, ovális test; belül és kívül, a hasán ráégett ételmaradvánnyal; díszítetlen.

38. *Edényperem* (III D; 1 db; 5. kép 8)

Apróra tört samottal, növényi anyaggal soványított; kézzel formált, durva; rosszul, gyengén égetett, kívül-belül barna, narancssárgás barna, törésében sötétszürke; kiégett növényi anyagok lenyomatával; rövid, függőleges, legömbölyített perem, széles száj, ívelten kiülő váll; díszítetlen.

39. *Edényperem* (III D; 1 db; 5. kép 4)

Csillámmal, tört kavicsal, tört samottal soványított; kézzel formált, durva; agyagmázás; gyengén égetett, kívül-belül sötétbarna, világosbarna foltos, törésében barnásszürke, fekete; enyhén kihajló, ferdén elsimított, rövid perem, széles száj, ovális test; díszítetlen.

40. *Edényperem* (III D; 1 db; 5. kép 12)

Tört kavicsal, samottal közepesen soványított; kézzel formált, durva, deformált; gyengén égetett, sárga, sárgászürke; enyhén befelé hajló, rövid, vízszintesen elsimított perem, enyhén, ívelten kiülő váll; díszítetlen.

41. *Fazékperem* (III E; 4 db; 4. kép 11)

Apró kavicsal, kevés samottal erősen soványított; kézzel formált; gyengén égetett, mállékony, kívül-belül barna, sötétbarna, fekete, törésében sötétszürke, fekete; enyhén befelé hajló, rövid, vízszintesen elsimított perem, ívelten, enyhén kiülő váll; peremén kívül ráégett ételmaradvánnyal.

42. *Bögrepere* (III E; 1 db; 4. kép 12)

Tört kavicsal erősen soványított; kézzel formált, vékony agyagmázás; gyengén égetett, mállékony, feketésszürke; rövid, függőleges, legömbölyített perem, enyhén kiülő, ívelt váll; díszítetlen; belül sok ráégett ételmaradvány.

43. *Bronz karperec* (5. kép 13)

Nyitott bronz pántkarperec, enyhén kiszélesedő, kígyófejet utánozó végekkel; a végeken rovátkolt, vésett díszítés és poncolás; egyik vége repedt.

44. *Orsógomb* (5. kép 14)

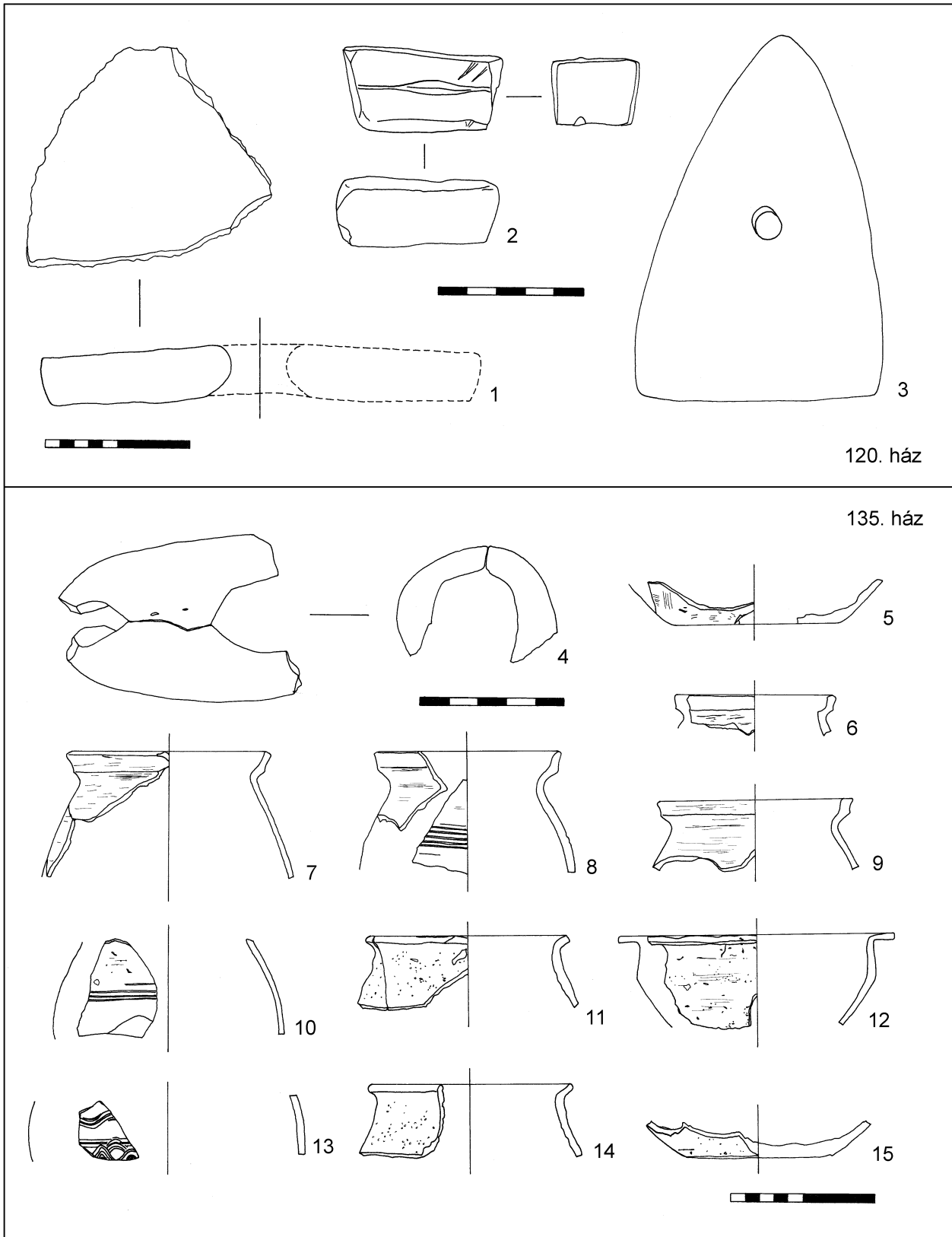
Tiszta, finom agyagból, jó kidolgozása, világos barnás-sárgára égetett; bikónikus, sűrű vízszintes bekarcolt vonalakkal díszített; törött.

45. *Orsógomb* (5. kép 15)

Kevés samottliszttel soványított, finom, tiszta agyagból formázott; barnásszürkére égett, közepes kidolgozása; legömbölyített élű, bikónikus orsógomb.

46. *Orsógomb* (5. kép 23)

Tiszta, finom agyagból formázott, polírozott felületű, kívül barnásszürkére, sötétszürkére, törésében fehéres szürkére égetett; lapított, bikónikus testű; erősen használt, kopott.

6. kép. Kölked-Feketekapu B, 120. ház. 1: malomkő; 2: fenőkő; 3: szövősúlynehezék; 135. ház, 4: kézzel formált agyagmécses; 5: gyorskorongolt szürke kerámia (I B₂); 6-7: fekete kerámia (I C₁); 8-15: késő antik-germán hatású, szürke kerámia (I G₁₋₂)
 Abb. 6. Kölked-Feketekapu B, Haus 120. 1: Mühlstein; 2: Wetzstein; 3: Webgewicht; Haus 135, 4: handgeformte Tonlampe; 5: feine graue schnellgedrehte Keramik (I B₂); 6-7: schwarze Keramik (I C₁); 8-15 schnellgedrehte graue Keramik spätantik-germanischer Prägung (I G₁₋₂)

47. Orsógomb (5. kép 24)

Tiszta, finom agyagból formázott, helyenként polírozott, sötétszürkére égetett; bikónikus, díszítetlen.

48. Orsókarika (5. kép 21)

Csillámos homokkal, samottliszttel soványított; korongolt; vastag falú, világosszürke edényoldalból kivágott kissé szabálytalan alakú karika; homorú oldalán bekarcolt koncentrikus körrel.

49. Orsókarika (5. kép 22)

Samottal soványított, kézzel formált; barna, sötétbarna, törésében sötétszürke edény aljából kivágott szabálytalan karika.

50. Bogozó (5. kép 25)

Agancsból készített, enyhén ívelt, átfúrt, kopott, fényes felületű, díszítetlen bogozó.

51. Fenőkő (6. kép 2)

Kis, hasáb alakú fenőkő, egyik oldalának közepén kis csatornaszerű mélyedéssel.

52. Tűk (6. kép 16–20)

Vasból készült, erősen korrodált 5 db kanalas fejű vastú töredékei.

53. Vaskések

3 db egyenes hátú, egyélű vaskés töredéke.

54. Malom kövének töredéke (6. kép 1)

Sötétszürke, lukacsos tufából vágott, kerek malomkő töredéke, közepén ovális lyukkal. Kézimalom alsó kövének töredéke, enyhén domború, kopott, megégett őrlőfelülettel.

55. Szövőszéknehezék (6. kép 3)

Agyagból formázott, gyengén égetett, kúp alakú, vízszintesen fúrt lyukkal; a bontáskor még megfigyelhető volt, szétmállott.

135. ház

+E +165

H: 4,125 m; Sz: 3,45 m; M: -1,375 m (1. kép 2)

Lekerekített sarkú téglalap alakú, földbe süllyesztett padlójú gödörház függőleges falakkal. A két rövidebb oldal közepén, és tengelyük felezőpontjánál egy-egy ágasfa oszlophelye, melyek 12,5, 27,5 ill. 27,5 cm-re nyúlnak a ház padlója alá. A Ny-ÉNy-i falnál levő oszlophely előtt egy további oszlophely (-22,5 cm) a ház tetőszerkezetének megújításáról tanúskodik. Az ÉNy-É-i oldal két sarkához közel egy-egy kisebb, sekélyebb (-10 cm) oszlophely található, illetve egy a D-DK-i oldal Ny-ÉNy-i sarkában. (Ezek vagy az esetleges felmenő fal szerkezetéhez tartoztak, koszorúfákat tarthattak, vagy egyszerűen csak a szarufák egyikét-másikat támasztották alá velük. Előbbinél a negyedik sarokban a kisebb oszlophely hiánya esetleg a bejárattal lehet összefüggésben.) A ház rövidebb oldalának (Ny-ÉNy-K-DK-i irányú) középtengelyében álló ágasok tarthatták a szelemengerendát. Tüzelőberendezésnek semmilyen nyomát nem találták. A padlón egy 10–15 cm vastag, a padlóra rárakódott, keményre letaposott földréteget figyeltek meg. Bejáratnak nem találták nyomát.

Leletanyag: kézzel formált mécses, kerámia edények töredékei (összesen 76 db): szürke gyorskorongolt kerámia (I B₂: 1 db), fekete kerámia (I C₁: 4 db), gyorskorongolt germán-bizánci provinciális hatású kerámia (I G₁₋₃: 24 db, I G₂: 12 db, I G₃: 16 db, egyéb: 7 db), kézzel formált kerámia (III D: 12 db), állatcsont.

1. Mécses (6. kép 4; 9. kép 1a–b)

Samottliszttel soványított agyagból; kézzel formált; vöröses barna, téglaszín; durva kidolgozású, hengeres testű, egy kisebb és egy nagyobb lekerekített peremű lyukkal, nagyobb nyílásánál kívül-belül kormos.

2. Edényalj (I B₂; 1 db; 6. kép 5)

Tiszta, jól iszapolt agyagból, kevés samottliszttel soványított; gyorskorongolt, kívül polírozott; közepen-belül világosszürke, kívül szürke; erősen összeszűkülő edényalj töredéke; aljon korongról levágás párhuzamos csíkjai, alj széle utólag elsimított.

3. Kisfazék pereme, oldala (I C₁; 3 db; 6. kép 7; 14. kép 1)

Csillámos homokkal, tört kavicssal közepesen soványított; gyorskorongolt, kívül jól elsimított, belül érdes, mély korongolási bordákkal; feketésszürke, fekete, keményre égetett; közepesen kihajló, profilált peremű, tojástartestű edény töredékei, enyhe fedőhoronnyal.

4. Bögreperem (I C₁; 1 db; 6. kép 6; 14. kép 2)

Apróra tört kavicssal soványított; gyorskorongolt, jó minőségű, jó kidolgozású; szürkésfekete, rövid, függőleges, profilált, fedőhornyos perem.

5. Fazék pereme és oldala (I G; 5 db; 7. kép 5)

Apróra tört kavicssal közepesen-erősen soványított; gyorskorongolt, belül sűrű korongolási bordákkal, kívül a felső harmadán szintén bordázott; kívül-belül feketésbarna, sötét szürkésbarna, közepén barna, vöröses barna; közepesen kihajló peremű, gömbös testű edény töredéke; peremén ráégett ételmaradvány.

6. Kisfazék (I G; 6 db; 7. kép 4)

Csillámos homokkal, samottliszttel soványított; gyorskorongolt, jó minőségű, egészen vékonyfalú; belül barna, kívül sötétbarna, feketésbarna; az edényalj a korongról levétel után elsimított; rövid, függőleges peremű, fedőhornyos, erősen hasasodó, gömbös testű, erősen összeszűkülő nyakkal és aljjal.

7. Bögreperem (I G₁; 1 db; 6. kép 9; 14. kép 5)

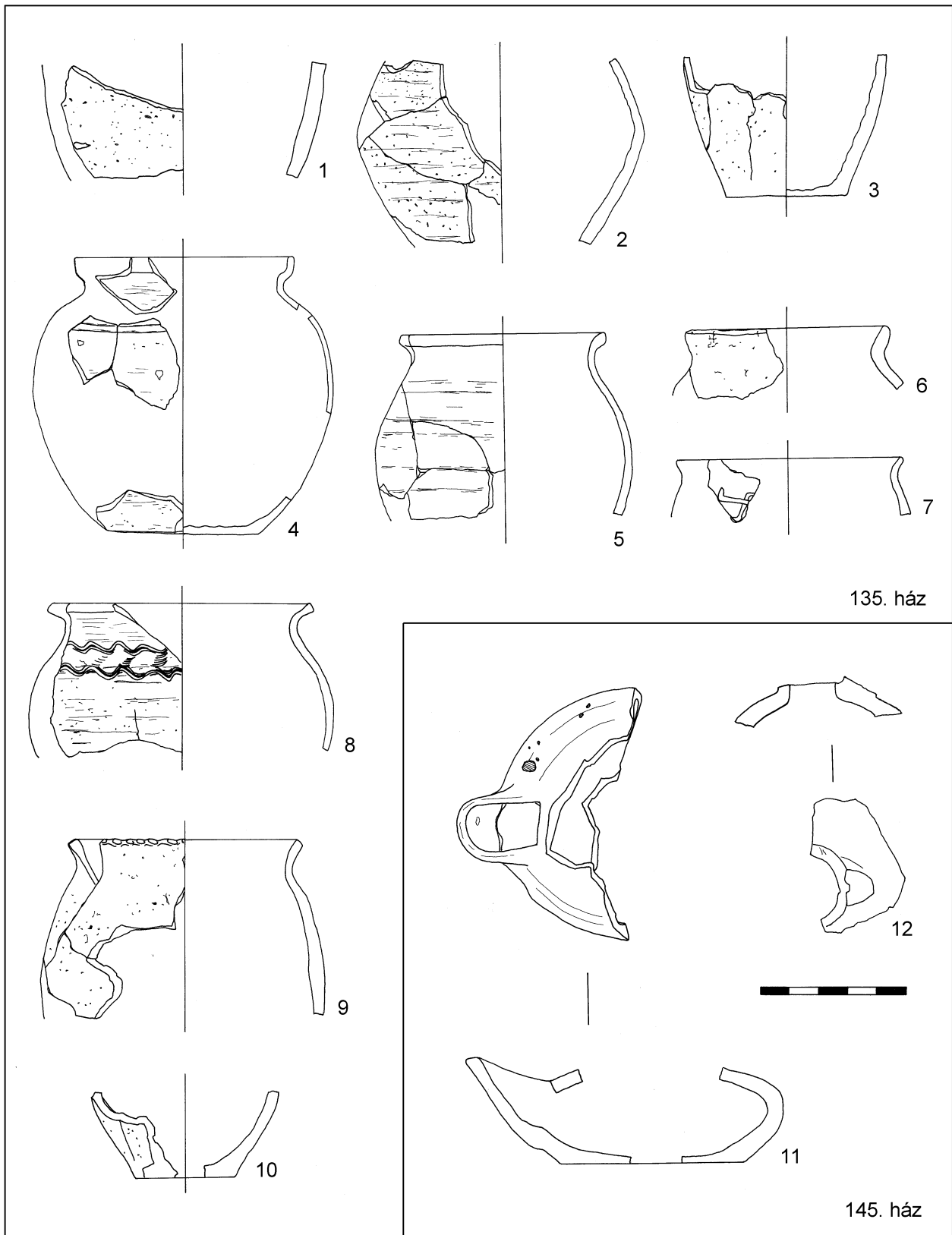
Csillámos homokkal, kevés apróra tört kavicssal soványított; gyorskorongolt, jó minőségű, jó kidolgozású; kívül-belül sötétszürke, közepén szürke; függőleges, profilált, fedőhornyos peremmel, ovális testű edény töredéke; peremén ráégett ételmaradvány.

8. Bögre pereme és oldala (I G₁; 2 db; 6. kép 8; 14. kép 3)

Apróra tört kavicssal, csillámos homokkal soványított; gyorskorongolt; jól égetett, szürke, sötétszürke; rövid, függőleges, profilált, fedőhornyos perem, ovális alakú test; vállán bekarcolt vízszintes vonalköteg; peremén felszíne lepusztult, másodlagos égés nyomaival.

9. Fazék pereme és oldala (I G; 4 db; 7. kép 8; 14. kép 7, 9)

Apróra tört kavicssal közepesen soványított; gyorskorongolt, a soványító anyagtól érdes felületű; sötétszürke, szürke; közepesen kihajló, ferdén vágott perem enyhe fedőhoronnyal, erősen hasasodó, gömbölyű váll; nyakán

7. kép. Kölked-Feketekapu B, 135. ház. 1-5, 8: szürke, késő antik-germán hatású kerámia (I G); 6-7, 9-10: kézzel formált kerámia (III D); 145. ház, 11-12: korongolt agyagmécsesek

Abb. 7. Kölked-Feketekapu B, Haus 135. 1-5, 8: schnellgedrehte graue spätantik-germanisch geprägte Keramik (I G); 6-7, 9-10: handgeformte Keramik (III D); Haus 145, 11-12: gedrehte Tonlampen

2 soron bekarcolt hullámvonalköteggel, belül a hasán, kívül a vállán-peremén ráégett ételmaradvány.

10. *Kisfazék oldala* (I G₁; 1 db; 6. kép 10)

Apróra tört kavicssal közepesen soványított; gyorskorongolt, kívül-belül jól elsimított; kívül feketésszürke, sötétszürke, belül szürke; ovális testű edény töredéke; bekarcolt vízszintes vonalköteggel.

11. *Fazékoldal* (I G₁; 1 db; 6. kép 13)

Csillámos homokkal, apróra tört kavicssal soványított; gyorskorongolt; kívül-belül sötétszürke, közepesen szürke, szürkésvörös csíkkal; enyhén ívelt edényoldal töredéke, két bekarcolt hullámvonalköteg közt vízszintes vonalköteggel díszítve.

12. *Bögperem* (I G₂; 2 db; 6. kép 11; 14. kép 8)

Tört kavicssal közepesen soványított; gyorskorongolt, belül éles, kívül enyhe korongolási bordákkal; a soványító anyagtól érdes felületű, jól égetett, kemény anyagú, szürke, sötétszürke; közepesen kihajló, ferdén vágott, rövid perem, kónikus váll.

13. *Bögperem* (I G₂; 2 db; 6. kép 14; 14. kép 6)

Tört kavicssal közepesen soványított; gyorskorongolt, a felület érdes a soványító anyagtól, belül éles, kívül enyhe korongolási bordák; kívül-belül szürke, közepesen világosszürke; közepesen kihajló, ferdén vágott rövid perem, kónikus váll; peremén kevés ráégett ételmaradvány.

14. *Tál* (I G₂; 1 db; 6. kép 12; 14. kép 4)

Tört kavicssal közepesen (erősen) soványított; gyorskorongolt, a soványító anyagtól érdes felületű, a perem deformálódott; sötétszürke, feketésszürke; vízszintesen kihajló, függőlegesen vágott peremű, rövid, hengeres vállú, ívelt aljú tál töredéke.

15. *Fazékoldal* (I G₂; 1 db; 7. kép 1)

Tört kavicssal közepesen soványított; gyorskorongolt, kívül jól elsimított, belül enyhe korongolási bordák, a soványító anyag miatt érdes felület; barnássárga, sárgás téglaszín; ovális testű edény oldaltöredéke.

16. *Edényalj* (I G₂; 1 db; 6. kép 15)

Tört kavicssal közepesen soványított; gyorskorongolt; szürke; alja a korongról levágás után elsimítva, enyhén domború fenék; oldala másodlagosan megégett.

17. *Fazékoldal* (I G₃; 6 db; 7. kép 2)

Durvára tört kavicssal, samottlissal erősen soványított; gyorskorongolt, kívül enyhe, belül éles, erős korongolási bordákkal, a soványító anyag miatt érdes felület; kívül-belül sötétszürke, sötét barnásszürke, közepesen két rozsdabarna csík között sötétszürke; bikónikus testű fazék töredékei.

18. *Kisfazék alja* (I G₃; 2 db; 7. kép 3)

Durvára tört kavicssal, kevés tört samottal erősen soványított; gyorskorongolt, a soványító anyag miatt érdes felületű, kívül jól elsimított, belül sűrű korongolási bordákkal; kívül sötétbarna, belül barna, közepesen fekete, viszonylag gyengén égetett; alját a korongról levágás után elsimították.

19. *Fazék pereme és oldala* (III D; 4 db; 7. kép 9)

Tört kavicssal, tört samottal, csillámos homokkal közepesen soványított; kézzel formált, hurkatechnika nyomával; gyengén, egyenetlenül égetett, kívül sötétbarna, vöröses barna, barna, sötét szürkésbarna, belül téglaszín, sötétbarna, közepesen feketésszürke; enyhén kihajló, fer-

dén elsimított, ujjbenyomkodással díszített perem, széles száj, csapott váll, ovális test.

20. *Kisfazék pereme* (III D; 1 db; 7. kép 6)

Tört samottal közepesen soványított; kézzel formált, durva kidolgozású; belül repedezett, kívül agyagmázás; rosszul égetett, közepesen fekete, kívül-belül feketésbarna, sárgásbarna, barna; közepesen kihajló, ferdén elsimított tölcés perem, összeszűkülő nyak.

21. *Kisfazék pereme* (III D; 1 db; 7. kép 7)

Csillámos homokkal, tört kavicssal soványított; kézzel formált; kívül-közepesen fekete, belül világosbarna; enyhén kihajló, legömbölyített perem, széles száj, csapott váll; vállán bekarcolt szvasztikával.

22. *Bögrealj* (III D; 1 db; 7. kép 10)

Tört kavicssal, kevés növényi anyaggal soványított; kézzel formált, kívül agyagmázás; kívül szürke, közepesen fekete, belül barna, sötétbarna; erősen összeszűkülő aljú edény töredéke.

145. ház

+I +17

H: 3,375; Sz: 2,55; M: -1,125; bejárat: H: 1,05; Sz: 0,45 (1. kép 3)

Lekerekített négyzet alakú, földbe süllyesztett padlójú gödörház függőleges falakkal. DNy-i és ÉK-i oldalának közepén egy-egy oszlophellyel. Ez a két ágas tarthatta a tető szelemengerendáját. Az ÉNy-i oldal közepén volt egy keskeny, a ház négyszögéből kiugró, lepusztult lépcsős bejárat maradványa két lépcsőfokkal. Tüzelőberendezésnek semmilyen nyomát nem találták. A padlón behordott, keményre taposott földréteg volt.

Leletanyag: mécses, lándzsahegy, ár/poncoló, vaspenge töredékei, kerámia edények töredékei (összesen 11 db avar kori): fekete kerámia (I C₁: 1 db) bizánci provinciális import (I F: 4 db), szürke, germán-bizánci provinciális hatású (I G₃: 4 db), kézzel formált (III D: 2 db), állatcsont.

1. *Mécses töredéke* (7. kép 11; 11. kép 1a–b)

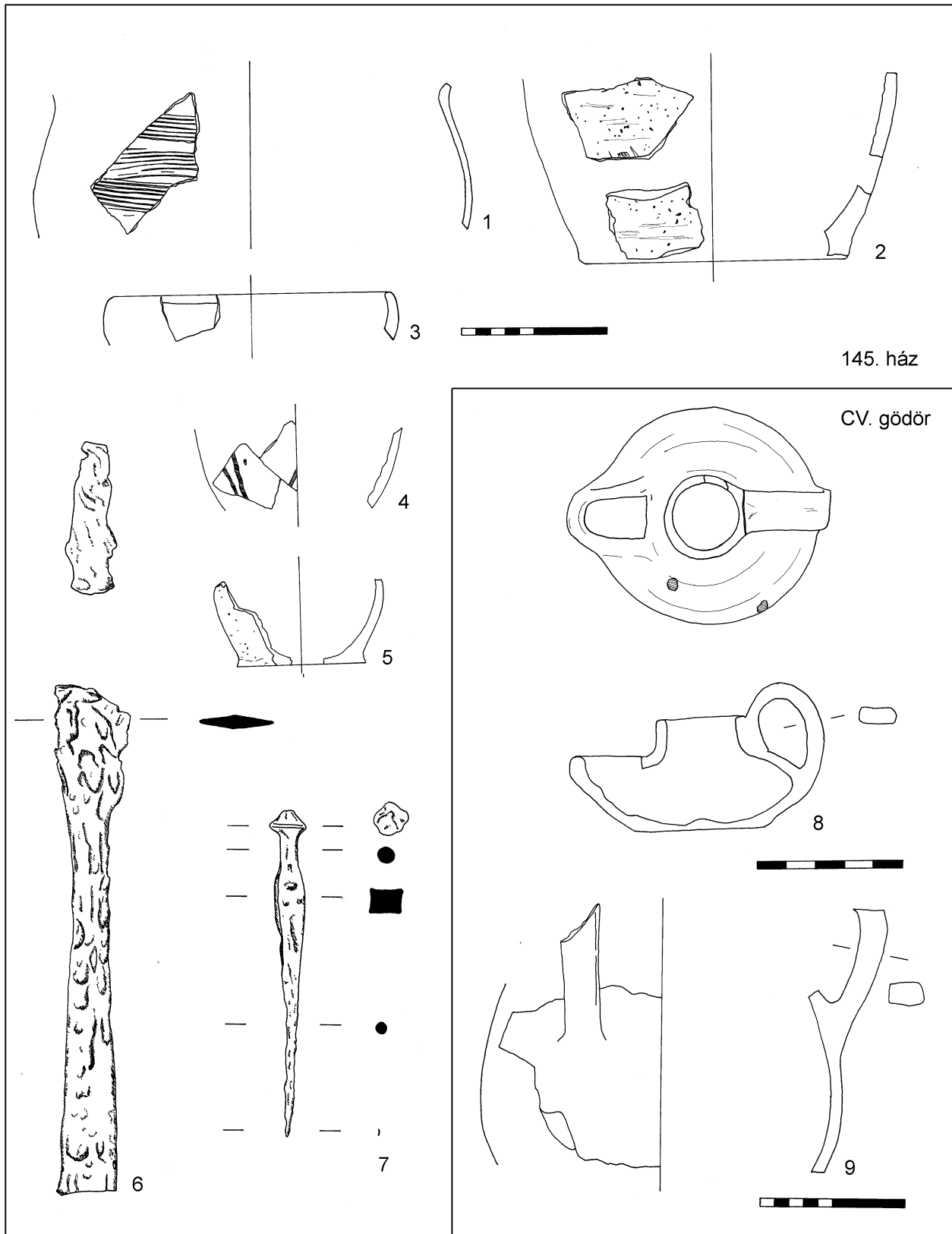
Kevés csillámos homokot tartalmazó, tiszta agyagból, gyorskorongolt; kerek olajtartóhoz utólag kivágott, hozzáragasztott, kissé felemelkedő orrú, viszonylag nagyméretű kanóctartó; jól égetett, barna, barnás téglaszín, az edény oldalán sárgás mázcseppekkel.

2. *Mécses töredéke* (7. kép 12; 11. kép 2)

Kevés csillámos homokot tartalmazó, tiszta agyagból, gyorskorongolt; enyhén polírozott külső felülettel, jó minőségű; kívül-belül barna, szürkésbarna, közepesen szürke; viszonylag nagyméretű olajlyuk töredéke, kicsi karimával, az olajlyuk pereménél kis, felálló hurkafelel indításával.

3. *Fazékoldal* (I C₁; 1 db; 8. kép 1)

Apróra tört kavicssal, csillámos homokkal közepesen soványított; gyorskorongolt; kívül-belül fekete, közepesen szürke, keményre égetett, jó minőségű; széles szájú, enyhén ívelt vállú, gömbös testű edény töredéke; 3 soron sekélyen bekarcolt vízszintes vonalköteggel díszítve.

8. kép. Kölked-Feketekapu B, 145. ház. 1: fekete kerámia (I C₁); 2: szürke, késő antik-germán hatású kerámia (I G₃); 3-4: késő antik importkerámia (I F); 5: kézzel formált kerámia (III D); 6: vas lándzsa; 7: vas ár/poncoló; CV. gödör, 8: korongolt agyagmécses; 9: szürke gyorskorongolt kerámia (I B₂)

Abb. 8. Kölked-Feketekapu B, Haus 145. 1: schwarze Keramik (I C₁); 2: graue Keramik spätantik-germanischer Prägung (I G₃); 3-4: spätantike Importware (I F); 5: handgeformte Keramik (III D); 6: eiserne Lanzespitze; 7: eiserne Ahle/Punzer; Grube CV, 8: scheibengedrehte Tonlampe; 9: graue scheibengedrehte Keramik (I B₂)

4. *Tálperem* (I F; 1 db; 8. kép 3; 11. kép 4)

Kevés csillámos homokot, samottlisztet tartalmazó, tiszta agyagból; gyorskorongolt, jó minőségű; jól égetett, élénk téglaszín; matt vörös festéssel díszített kívül-belül, e fölött belül és a perem szélén fehér engóbbal; behúzott peremű tálka töredéke.

5. *Csésze/bögre oldaltöredékei* (I F; 3 db; 8. kép 4; 11. kép 3) Kevés csillámos homokot, samottlisztet tartalmazó, tiszta agyagból; gyorskorongolt, kívül jól elsimított, belül éles korongolási bordákkal; jó minőségű, jól égetett, élénk téglaszín, kívül matt vörös festésen lecsorgó sárgás mázzal.

6. *Fazék alja és oldala* (I G₃; 4 db; 8. kép 2)

Tört kavicsal erősen soványított; gyorskorongolt, a soványító anyagtól felülete érdes, kívül jól elsimított, belül sűrű korongolási bordákkal; kívül sötétbarna, barna, középen szürkésbarna, belül fekete; ovális testű edény töredékei.

7. *Bögrealj* (III D; 1 db; 8. kép 5)

Csillámos homokkal, tört samottal soványított; kézzel formált; kívül-belül barna, sötétbarna foltos, középen sötétszürke; gömbös testű bögre töredéke.

8. *Vas lándzsa* (8. kép 6)

Enyhén kúpos köpűjű vaslándzsa töredéke; keskeny, nádlevél alakú penge indításával, a köpű alján két oldalt egy-egy rögzítésre szolgáló szöglyuk.

9. *Vas ár/poncoló* (8. kép 7)

Négyzetes hasáb alakú testtel, erősen keskenyedő, túszerű hegyű; a hegygel átellenben egy lapított gömb alakú fej, melyen kalapácsütések nyomai láthatók.

CV. gödör

+D +54

H: 1,1; Sz: 1; M: -0,95

Ovális alakú gödör.⁶

Leletanyag: mécses, korsó (I B₂; 1 db), kézzel formált kerámia (III D; 3 db).

1. *Mécses* (8. kép 8; 10. kép)

Kevés csillámos homokot tartalmazó, tiszta agyagból, gyorskorongolt; jól égetett, vörös, téglaszín; a kerek olajtartóból hengeresen kiemelkedő, viszonylag nagyméretű olajlyuk peremétől a test oldalához ragasztott kis, felálló szalagfüllel utólag kivágott, hozzáragasztott, vízszintes orrú kanócllyukkal; fekete égésnyomokkal a kanócllyuknál körben, az olajtartón kis sárgás mázpöttyökkel.

2. *Korsó/nagyobb fazék oldala és füle* (I B₂; 1 db; 8. kép 9)

Homokkal, samottlisztrel közepesen soványított; gyorskorongolt, kívül jól elsimított, belül enyhe korongolási bordákkal; világosszürke; belső felülete lemezesen lepusztult nagyobb felületen; nagyobb méretű, tojástestű, szalagfüles korsó vagy nagyobb fazék töredéke, díszítetlen.

⁶ Rajza csak az összesítő térképen szerepel, az ásató őskorinak, vagy császárkorinak vélte. A szűkszavú naplóban nem találtam több információt az objektumról. A gödör leletei alapján azonban avar korinak határozható meg.

Értékelés1. *Házak*⁷ (1. kép)

A mécsesek három házból és egy gödörből kerültek elő. A kölkedi telepen a különböző formájú gödrök, szabadon álló kemencék mellett földbe süllyesztett padlójú házak álltak. A négy, fent leírt objektum sem méretben, sem formában nem különbözik a többi Kölkeden feltárt jelenségtől. A házak egy részében semmiféle tüzelőberendezés nem volt megfigyelhető. A két ágasfás típus az avar kor településeinek jellegzetes háztípusa. Ritkábban a koszorúgerendás változat is megfigyelhető.⁸ Ilyen szerkezetre utalnak a 135. ház gödrének szélén talált kisebb cölöplyukak. De ezek lehetnek egy esetleges tető-megerősítés nyomai is. Ebben az utóbbi esetben mindhárom ház az avar kor leggyakoribb háztípusába tartozna. Lépcsős lejárati nyomai is több helyen kerültek elő avar telepekről. A tüzelőberendezés hiánya azonban leginkább a germán háztípusok sajátjának tekinthető.⁹

2. *Mécsesek*

A három gyorskorongolt mécseset külön kell választani a szabad kézzel formált daraboktól (2. kép 1; 6. kép 4; 9. kép). Az utóbbiak értékelése egyértelmű: házi, helyi készítménynek tartható, kora avar korinak határozható meg. Pontos párhuzamukat a dunaújvárosi telepről, a 28. házból ismerem, ahol kézzel formált kerámiával együtt került elő.¹⁰ Bóna István a bizánci mécsesek utánzatának tartja. Párhuzamaként a más formai típusba tartozó, kishegyesi/Mali Idoš avar temető 75. sírjából származó korongolt, mázas lámpást ismerteti.¹¹ A Kishegyesen előkerült töredék¹² inkább a kölkedi korongolt mécsesekhez áll közelebb, de késő római antiquaria volta sem zárható ki. További avar kori kézzel formált mécses ismert Baráthely II. lelőhelyről¹³ Erdélyből, Türgörről és Soldat Ghivanról,¹⁴ a Kárpátok és az Al-Duna közti területről. Ezek mind formá-

⁷ A telep háztípusait egy későbbi tanulmányban kívánom feldolgozni.

⁸ MADARAS 1989, 27.

⁹ MADARAS 1989, 24, 27.

¹⁰ BÓNA 1973, 31, 2. t. 10–11.

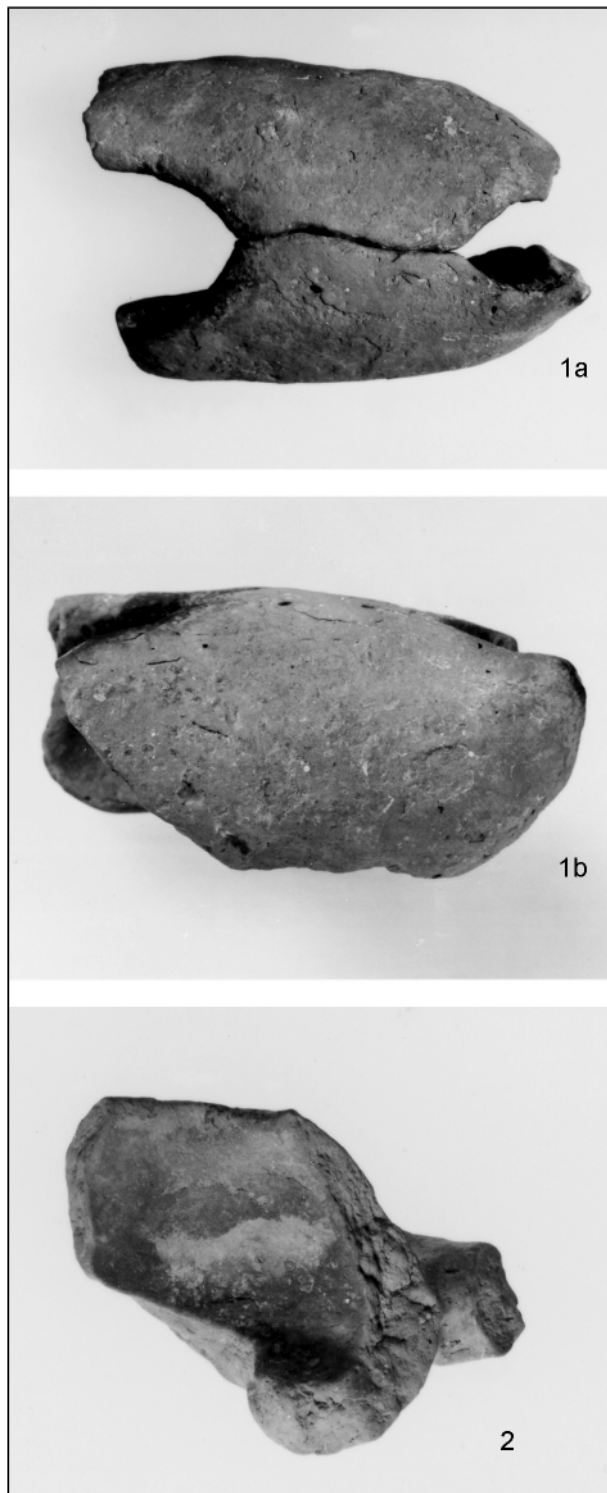
¹¹ BÓNA 1973, 79.

¹² GUBITZA 1907, 362–3.

¹³ VÉKONY 1974, 226; ZAHARIA 1971, 283, fig. 6/3.

¹⁴ VÉKONY 1974, 226; ZAHARIA 1971, 283, 23. j.; THEODORESCU 1964, 492.

ban, mind anyagukban, kidolgozásukban megegyeznek a dunántúli darabokkal. Mindenképpen a korabeli bizánci mécsesek utánzatának kell tartanunk az avar szállásterületen előkerült, kézzel formált hengeres lámpásokat. A birodalmon

9. kép. Kézzel formált mécsesek. 1a–b: 135. ház; 2: 120. ház
Abb. 9. Handgeformte Tonlampen. 1a–b: Haus 135; 2: Haus 120

belül a 6–7. században is készültek a nagy műhelyeken kívül ilyen teljesen leegyszerűsödött formájú mécsesek: a Balkán mellett Egyiptomból, a Közel-Keletről, Kis-Ázsiából is ismerünk durva, csaknem hengeres mécseseket.¹⁵ Több különböző mécsesformából is levezethető a kölkei hurkaszerű alakja: a kora bizánci periódusban elterjedt észak-afrikai mécsesformák leegyszerűsödött, helyi utánzatain már csak elmosódó díszítés (kis szemölcsszerű dudorok, sugaras díszítés) van, az olajtartó alig szélesebb a kanóctartó részénél, és ezek nem különülnek el élesen.¹⁶ De az ún. béka alakú mécsesek között is találunk a biztosan avar, helyi készítésű lámpáshoz hasonló darabokat.¹⁷ A mécses hátsó részén vízszintesen elhelyezkedő hurkafül a bizánci bronzmécsesek utánzatain fordul elő ebben a korszakban. Az avar uralom alatti területen előkerült mécsesek azt bizonyítják, hogy az avar birodalom lakosságának egy része ismerte az olajjal működő lámpásokkal való világítás késő antik technikáját, feltehetően a kora avar kori intenzív bizánci kapcsolataiknak köszönhetően. Mivel sötét gödörházaikban valami fényt ők is igényeltek, átvették ennek a világítóeszköznek a használatát. A feltárt, közölt avar településeken nagyon ritka leletnek számít. Ennek egyik oka nyilván az, hogy csak teleptöredékek ismertek, kevés a nagyobb felületű feltárás. Továbbá a többi bizánci leletanyag elterjedését figyelembe véve csak a Kelet-Dunántúlon számolhatunk igazán jelentős késő antik hatással. Ugyanakkor mindhárom régióval kapcsolatban felmerült, hogy ott, az avar uralom alatt egyes germán népcsoportok éltek.¹⁸

A másik három mécses (7. kép 11–12; 8. kép 8; 10. kép; 11. kép 1–2) már finoman iszapolt agyagból készült, gyorskorongolt, jó kidolgozású. Kétfőn a mázcsseppek arra utalnak, hogy mázas kerámiával együtt égették ki őket, így semmiképpen sem tarthatók helyi készítménynek. (A kölkei telepen feltárt gyorskorongolt kerámia minősége alapján az avar fazekasok is képesek lettek volna ilyen lámpásokat gyártani.) Közös jellemzőjük a viszonylag nagy, kerek, felmagasodó, bikónikus testű olajtartó, nagyméretű beöntőlyukkal. A két épebb darabnál megegyezik még a kanócluk kiképzése is: közvetlenül az olajtartóhoz erősített csőrszerű, előreugró kanóctartó,

¹⁵ MENZEL 1954, 88, Abb. 75/10, 12.

¹⁶ MENZEL 1954, 88, Abb. 75/10; GOMOLKA 1966, Taf. I/8, Taf. II/9, Taf. VI/42, 43a; GOMOLKA-FUCHS 1982, Taf. 71/583.

¹⁷ MENZEL 1954, 88, Abb. 75/12.

¹⁸ VÉKONY 1974, 226; KISS 1992, 63–64.

nagyméretű, D-alakú lyukkal. Szintén két töredéken egy, a beöntőlyuktól az edény testéig lefutó, felálló szalagfül van, ill. volt. Mindhárom darab díszítetlen.

A késő római mécsesek szinte kivétel nélkül formába nyomottak. Kr. u. 1. századig készítettek tömegesen korongon felhúzott testű lámpásokat. A 4. században azonban újra megjelennek a gyorskorongolt darabok, és a kora középkorban (5–7. században) végig megtalálhatók a formába préselték mellett. Az olajlyuk és a kanócluk megnagyobbodását is a 4. századtól keltezik. A kora középkori példányokon szintén általános marad. A fülkiképzésben is fordulópontra a 4. század: a merőlegesen, magasan felálló bütyökfüleket erre a késői periódusra teszik. Ezek mellett már ekkor megjelennek kis számban a bizánci mécsesekre jellemzőnek tartott, az olajlyuk peremétől, a test oldaláig tartó szalagfülek. A beöntő nyílást keretező *discus*/tükör hiánya, a bikónikus test is erre a késői időszakra (4–7. század) tehető.¹⁹

A hengeresen felmagasodó beöntő nyílással rendelkező ép darab pontos párhuzamát a kranji, 5–7. századi temető 230. sírjában tárták fel.²⁰ Karinthiából, Duéből, a késő antik hegyi erődített telep 6. századi leletanyagából ismert a kölkedi CV. gödörből előkerülttel szinte azonos mécses.²¹

A korongolt, díszítetlen, nagyméretű, kerek olajtartójú mécsesek gyakoriak a bizánci provinciális, 4–6. századra datált leletanyagban. Sadovecből mélyített *discus*ú, függőlegesen felálló bütyökfülű darabok ismertek a 6. századból.²² Iatrus-Krivináról a 4. századtól az 5. század közepéig keltezett rétegekben igen szép számmal fordultak elő lapos, illetve homorú *discus*ú, felálló bütyökfüles mécsesek.²³ A mainzi Römisch-Germanisches Zentralmuseum gyűjteményében is vannak Kis-Ázsiából, a Balkánról származó, lapos, illetve mélyített *discus*ú, átfúrt bütyökfüles, illetve szalagfüles, korongolt lámpások a kora keresztény, késő antik periódusra keltezve.²⁴ Az ugyanitt található 6–7. századi, bikónikus testű, lapos, illetve felmagasodó peremű, *discus* nélküli, nagy olajlyukú, kis, csőrös kanóclukú, sza-

10. kép. Korongolt agyagmécses, CV. gödör
Abb. 10. Gedrehte Tonlampe aus der Grube CV

lagfüles arab mécsesek követik a bizánci lámpások fejlődési irányát.²⁵ Lapos és homorú *discus*ú bütyökfüles darabok Serdika, a mai Szófia környékéről is ismertek a vállra ragasztott kis szalagfüles variációk mellett a 4–6. századból.²⁶ Arčarról egy *discus* nélküli, felmagasodó olajlyukú mécses került elő.²⁷ A lengyel gyűjtemények anyagát feldolgozva M. Bernhard közöl a kölkediekhez leginkább hasonló, szalagfüles mécseseket az 5–7. századra keltezve Kis-Ázsiából, Egyiptomból.²⁸ Caričin Gradból, a 6–7. századi rétegekből előkerült mécsesek közül a bikónikus, a kölkediekénél kissé nyújtottabb testű, nagy olajlyukú, sima, vagy felmagasodó peremű, a pe-

¹⁹ IVÁNYI 1935, XXII. típus, 21; SZENTLÉLEKY 1969, 131–2; GOMOLKA 1968, 186; GOMOLKA-FUCHS 1982, 166; KUZMANOV 1992b, 227.

²⁰ STARE 1980, 67, T. 72; Od Rimljanov do Slovanov, 63, Nr. 190.

²¹ STEINKLAUBER 2001, 120, Abb. 35.

²² VELKOV 1935, Taf. 20/2: 3, 8.

²³ GOMOLKA 1966, Taf. II/16, Taf. III/17, Taf. V/31, 37, Taf. VI/38–40, Taf. VII/46–9, Taf. VIII/52, 56–7; GOMOLKA-FUCHS 1982, 192–5, Kat. Nr. 527–565, Taf. 67–68.

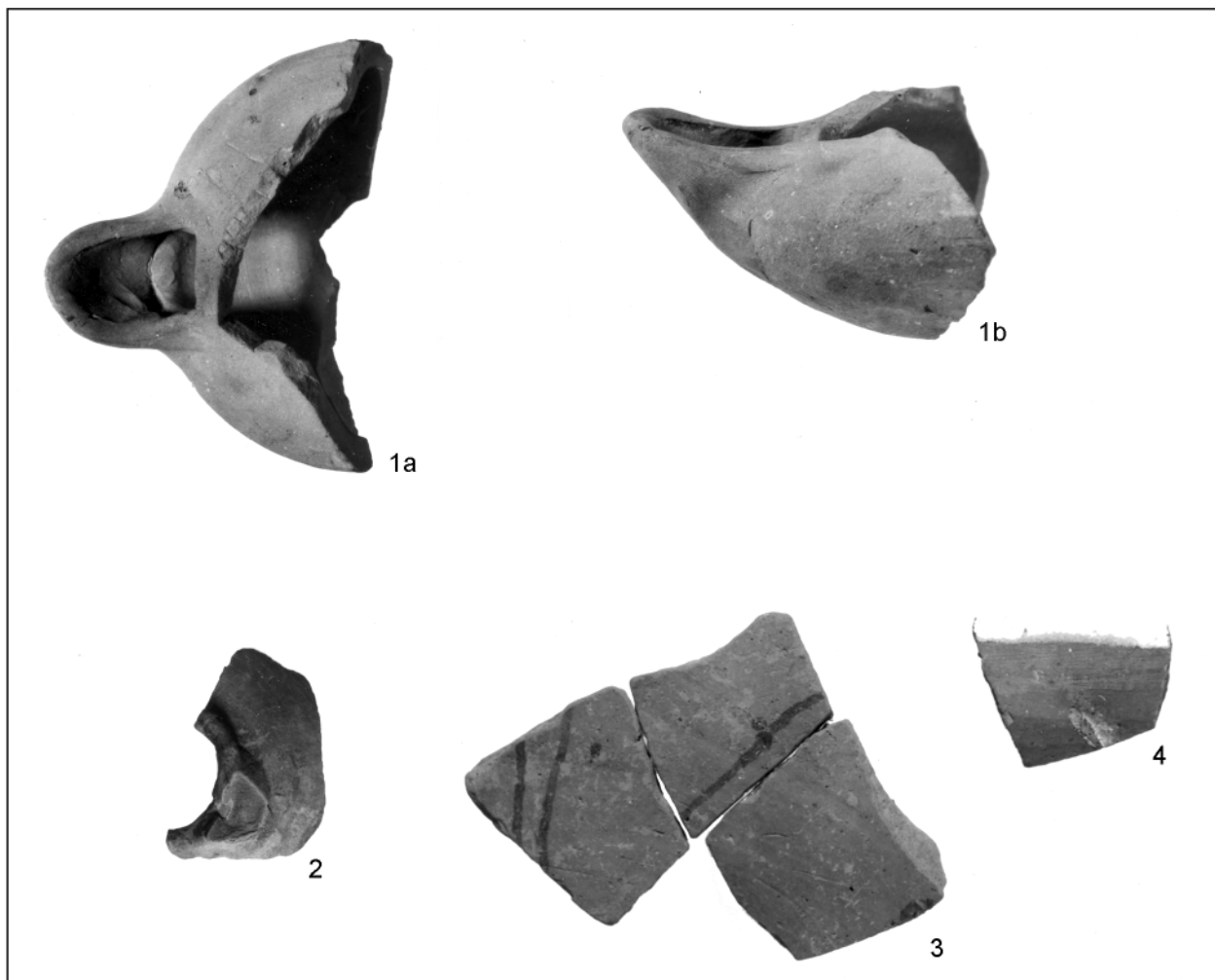
²⁴ MENZEL 1954, 85, Abb. 72/5–6, 10.

²⁵ MENZEL 1954, 102, Abb. 83, 84.

²⁶ STANČEVA-GRIGOROVA 1989, 66–67, Obr. 2–3; KUZMANOV 1981, 13–14, Obr. 4.

²⁷ KUZMANOV 1992c, 49–50, Nr. 405, fig. 85/11.

²⁸ BERNHARD 1955, 341, 348–9, Tabl. CXXIV. Nr. 394, Tabl. CXXV. Nr. 395, 397, Tabl. CXXIII. Nr. 393, Tabl. CXII. Nr. 370.

11. kép. Kölked-Feketekapu B, 145. ház. 1-2: korongolt agyagmécsesek; 3-4: késő antik importkerámia
 Abb. 11. Kölked-Feketekapu B, Haus 145. 1-2: gedrehte Tonlampen; 3-4: spätantike Importware

remtől a hasig tartó szalagfüles lámpásokat Lj. Bjelajac a bizánci bronzmécsesek utánzatainak tartja. Mind korongolt, helyi, provinciális készítmény.²⁹ A zágrábi és a belgrádi Nemzeti Múzeum gyűjteményében is található discus nélküli, bikónikus testű, nagyméretű, felmagasodó olajlyukú, többnyire mázas, bütyök- és szalagfüles, korongolt mécsesek a 4-6. századból Sirmiumból, Vinkovacról, Radovanciról, Osijek/Eszékről.³⁰ Stobiból bikónikus testű, nagyméretű olajlyukú, felső szalagfüles, előreugró kanóctartójú, korongolt, mázatlan 6. századi lámpás került elő, amelyet Glumac a bizánci fémmécsesek utánzatának tart (XII. típus).³¹

²⁹ BJELAJAC 1990, 187, Pl. XXII 6-7.

³⁰ VIKIĆ-BELANČIĆ 1975, 61, Kat. 999-1076, Tabla XLVII/ 1, 3, 6, 8, XLIX/7, 10, XLIII/4, 5; GLUMAC 2001, IX. típus, 220, szl. 9-11, 21-23.

³¹ GLUMAC 2001, 223, szl. 15, 25.

A kölkedi mécsesek párhuzamai a 4-6. századra keltezhetők. Ezeket az egyszerű, helyi készítésű lámpásokat szinte változatlan formában hosszú ideig használták. Az avar szállásterületen levő telepen talált daraboknál nem zárható ki tehát egyértelműen, hogy késő római mécsesek lennének, és mint „antik” tárgyak kerültek volna az avar kori faluba. A lámpások néhány jellegzetessége, illetve a telep és a temetők egyes vonásai azonban arra mutatnak, hogy mégis inkább korabeli bizánci importárúnak kell tartanunk ezeket. A mécsesek felső szalagfüle, a bikónikus test, a *discus* hiánya, a sima vagy felmagasodó peremük inkább a 6-7. századra keltezi őket.

A telep kerámiaanyagában az eddig közölt és feltárt avar telepektől eltérően, a sírkerámiából már jól ismert bizánci importkerámia is előfordul. Az egyébként jelentős számú töredék azonban – érthető módon –, az egész kerámiamennyiségnek csak kis százalékát adja.

A telep teljes anyagában mindössze egyetlen *terra sigillata*-töredék és 4–5 mázas, római cserép fordult elő. A pár római bronzpénzen, egy római fibulán, néhány bronz- és üvegtöredéken kívül más római tárgy nem fordult elő. Tehát az avarok a kemencéikhez a településükre szállított római tetőcserépen kívül nemigen hoznak el mást a megbolygatott római lelőhelyről. Amit elhoznak, annak döntő részét hasznosítják: üvegyöngyöket készítenek belőlük, a fémeket beolvasztják.

Az avar birodalom népességének egy része ismerte a mécsések használatát, amint az avar területéről előkerült 6–7. századi bronzmécses mellett az általuk agyagból készített világítóeszköz is bizonyítja. Ezt a szokást leginkább a bizánci, késő antik népességtől vehették át. Viszont azokon a területekről ismertek ilyen agyagmécsesek, ahol feltehetően germán népességgel is számolnunk kell a kora avar korban.

A két temetőben számos bizánci, illetve bizánci hatású ékszer fordul elő. Ezek mellett elenyésző számban kerültek elő a sírokból római kori „antik” tárgyak. A két temető 41 sírjában volt római kori tárgy,³² ez a feltárt sírok 3,3%-a. 23 sírban római bronzpénz, 8 sírban fibula, vagy annak töredéke, 8 sírban üvegdarabok. Egyedül a B 127-es sírban volt egy teljesen ép üvegtál és egy üvegcorsó. Ez utóbbi utal csak arra, hogy ez az avar népesség átalakítás nélkül felhasznált épen talált római kori tárgyakat saját szükségleteire.

3. Ékszerek

Kígyófejes karperec (5. kép 13)

A kígyófejes pántkarperecek a Keszthely-kultúra temetőinek jellegzetes leletanyaga. Az ilyen típusú karperecek többsége erősebben tagolt, nagyobb méretű, dúsabban díszített. A kölkedi karperecekhez hasonló, egyszerűbb kivitelű példányok kora avar kori sírokból ismertek. Keszthely-Dobogón kiskosárcás fülbevalóval, kanalas fejű hajtúvel, korongfibulával együtt került elő.³³ Fenékpusztán korongos fibulával, borostyán gyöngyökkel, arany fülbevalóval, kanalas fejű hajtúvel volt egy sírban.³⁴ Csepel-Háros 14. sírjában nagygömbcsüngős fülbevalóval,

vas- és bronzláncokkal, szemesgyöngyökkel, ujjasfibula-párral együtt került elő.³⁵ A 120. házban talált ékszer egyszerűbb kiképzése a 6–7. századi keltezés mellett szól.

Kanalas fejű tű (6. kép 16–20)

A kora avar kori női viseletben mind hajtúk, mind ruhatúk előfordulnak. A 120. házból származó kanalas fejű tűk általában a fej két oldalán kerülnek elő sírokból. Kiss Attila a kora avar kori leletanyag germán jellegzetességei közé sorolta ezeket a hajtúket, a gepida népesség továbbélésének bizonyítékát látta bennük. Vida Tivadar azonban a nyugat-európai meroving kultúrkörben, széles körben elterjedt viselet hatásának tartja. A kora avar korban Kelet-Pannóniában, és Erdélyben fordulnak elő kanalas fejű tűk azokban a temetőkben, melyekben más nyugati germán viseleti hatások is megfigyelhetők.³⁶

4. Használati tárgyak

Vas ár/poncoló (8. kép 7)

A 145. házból került elő egy kis, finoman kidolgozott vasszerszám. Gomb alakú fején kalapácsból származó ütések nyomai látszanak. A fej alatt vékony nyak található, mely egy négyszög átmetszetű fogórészben folytatódik. A szerszám egy hosszú, hengeres tóban végződik. Hasonló tárgyat Iatrus késő antik erődjének 5–6. századi anyagában közöltek: egy bunkós fejű csont árat, négyzetes fogórészsel.³⁷ A normandiai Sannerville 12. sírjából származó, 6. századra keltezett kisebb fejű, keskenyebb fogójú poncoló rokonítható még a kölkedi szerszámmal.³⁸ Az Urach melletti Runde Berg-ről származó kora középkori leletanyagban is szép számmal előfordulnak megvastagodó, négyzetes hasáb alakú fogórészű árák. A feldolgozójuk szerint leginkább bőrmunkáláshoz használhatták ezeket.³⁹

Bogozó (5. kép 25)

Az enyhén ívelt, agancsból készített, sokszor fényesre kopott hegyű bogozók az avar kor egészén, a teljes szállásterületen elterjedt használati tárgyak voltak.⁴⁰

³² Kiss 1996, 193, 198, 259, 264, 268; Kiss 2001, 26, 44, 63, 83, 87, 104, 129, 143, 145, 147.; „A” temető 5, 12, 106, 127, 156, 253, 259, 261, 266, 279, 280, 283, 316, 354, 359, 369, 377, 384, 385, 386, 395, 425, 469, 481, 491, 500, 523, 530, 533, 539, 576 sírok, „B” temető 80, 111, 127, 189, 199, 250, 411, 444, 450, 457 sírok.

³³ LIPP 1884, 42, 351–4, 358. sz. rajzok.

³⁴ LIPP 1885, 11, I. tábla 2, IV. tábla 7, 11, 13.

³⁵ NAGY 1998, 150, Taf. 102.

³⁶ Kiss 1996, 189–190, Liste 2B, Typ A; VIDA 1997–1998, 563–9.

³⁷ GOMOLKA-FUCHS 1982, 191, Kat. Nr. 506, Taf. 66.

³⁸ HALBOUT-PILET-VAUDOUR 1987, 132.

³⁹ KOCH 1984, 140–1, Taf. 38/2–16.

⁴⁰ KOVRIG 1963, 137, 159.

Orsógomb, orsókarika (5. kép 14–15, 21–24)

Az edényoldalból vagy -aljból faragott orsókarikák mellett négy bikónikus orsógomb is előkerült a 120. házból. A korábbi kutatás a lapos orsókarikákat a kora avar kor jellegzetességének tartotta, míg a bikónikus orsógombokat a közép és késő avar korban általánosan használt tárgytípusnak határozták meg.⁴¹ A kölkedi temetőben a kora avar kori sírokban a lapos orsókorongok mellett szép számban kerültek elő kisméretű, bikónikus orsógombok is. Kiss Attila ezeket a gepida temetők, telepek hasonló orsónehezékeivel rokonította, avar kori használatukból a germán lakosság továbbélésére következtetett.⁴² Ugyanakkor más avar kori leletanyag vizsgálata kapcsán is felmerült a bikónikus orsógombok korábbi használatának lehetősége, illetve ezen használati tárgy funkcionális, egyszerű volta miatt az, hogy nincs keltező értéke a különböző típusú orsónehezékeknek.⁴³

Szövőszéknehezék (6. kép 3)

Agyagból formált, gyengén égetett, kúp alakú nehezékek a függőleges szövőszékek láncfonalait feszítették ki. A nyugati és északi germán államoktól a bizánci provinciáig széles körben használták a vertikális szövőszékekhez ezt az egyszerű nehezéktípust. Az avar kort megelőzően a Kárpát-medencei gepida anyagban is megtalálhatók, de avar telepekről is előkerültek ilyen darabok.⁴⁴

Malomkő (6. kép 1)

A lapos korong alakú, egy alsó domború, és egy felső homorú őrlefelületű kőből álló kézimalom a kora középkorban általánosan használt gabonaőrle eszköz volt. Az alsó és a felső kő közepén egy-egy kerek, ovális, vagy szögletes lyuk található. Az alsó kőn levő lyuk a malom keretbe, tönkbe csapolását, rögzítését könnyítette meg, de ez a tengely magasságának az állíthatóságát is szolgálta, lehetővé téve különböző finomságú őrlemények előállítását. A felső kőn levő közepe nyíláson pedig a gabonát szórták be a két kő közé. Hasonló malomkő-töredékeket találunk a korabeli nyugati, germán telepek, a bizánci határerődök anyagában. Az avar kort megelőző gepida településeken is szép számban előfordulnak, de az Árpád-kori magyar falvakban szintén ugyanilyen malmokat használtak, csakúgy, mint

a tőlünk keletre eső európai területeken a kora középkorban.⁴⁵ Avar kori telepekről egyelőre nem közöltek ilyen őrlőkövet.

5. *Fegyver**Vas lándzsa* (8. kép 6)

A 145. házban talált keskeny, nádlevél alakú pengéjű, köpús lándzsahegy a kora avar kor jellegzetes fegyvere. A beköltöző avarság egyik legkorábbra keltezhető tárgytípusa.⁴⁶ A pengetőredék valószínűleg szintén a lándzsahegyhez tartozott.

6. *Kerámia*

A telep kerámiaanyagának anyagcsoportonkénti teljes tipológiája egyelőre nem készíthető el. Jelen tanulmányban csak a vizsgált objektumokból előkerült leletekkel foglalkozom. A feldolgozáshoz a kora avar kori sírkerámia monográfiájának rendszerét használtam.⁴⁷ A teljes anyag átválogatása során nyilvánvalóvá vált, hogy alapvető eltérés nincs a telep korai leletanyaga, és a már feldolgozott 6–7. századi sírkerámia között. Egykét új formai típus figyelhető csak meg. Egyetlen új anyagcsoportot alakítottam ki, mely a sírkerámiában is előfordult ugyan (I Fh típus), de számaránya és tipológiai változatossága, anyagának összetétele miatt külön kellett választani, önálló csoporttá kellett alakítani.

Bepecsételt kerámia (I A; 2. kép 2–3)

A 120. házból került elő két bepecsételt bögréhez tartozó töredék. Mindkettő gyorskorongolt, szürke anyagú, finom kidolgozású (I B₂ csoport). Vida Tivadar I A₂, illetve I A b típusába tartozó edények töredékei lehetnek.⁴⁸ Az avar területen Kelet-Pannónia és Erdély temetőiből ismertek ilyen díszítésű bögrék, fazekak, tálak. A 6. század végétől a 7. század közepéig datálható ékszerekkel együtt kerültek elő. Mind a korabeli Itáliában, és a nyugati germán területeken, mind az avar uralmat megelőző germán leletanyagban egyaránt előfordulnak pecsételt díszű edények. Avar kori előfordulásuk a nyugati hatás mellett a germán népesség egy részének továbbélésével magyarázható.⁴⁹

⁴¹ KOVRIG 1963, 118, 160.

⁴² KISS 1996, 262–3.

⁴³ MADARAS 1991, 275; TOMKA 1971, 85.

⁴⁴ HOREDT 1979, 115; CSEH 1991, 191–192; MADARAS 1991, 275; WENDEL 1982, 159.

⁴⁵ SELMECZI-KOVÁCS 1981, 211–217; HOREDT 1979, 150–1; CSEH 1991, 194; GOMOLKA-FÜCHS 1982, Taf. 73–74.

⁴⁶ KOVRIG 1955, 30, 40–44.

⁴⁷ VIDA 1999.

⁴⁸ VIDA 1999, 35.

⁴⁹ VIDA 1999, 37–42.

A 120. házból előkerült töredék (2. kép 2) díszítéséhez használt háromszög alakú pecsétlő lenyomatát nem találtam meg más avar kori edényen. A kölkedi két temetőben és a telepen feltárt, jelentős mennyiségű, háromszög alakú pecsétlővel díszített edényekhez más mintázatú díszítésszámokat használtak. A háromszög alakú pecsétlővel díszített edények csak a Kárpát-medencei avar anyagban fordulnak elő (Csákberény, Budakalász, Szekszárd, Kölked). Szintén csak az avar kori fazekas-művességre jellemző, hogy a pecsételt motívumokat bekarcolt vonalkötegekkel kombinálják.⁵⁰

Szürke, szemcsés, gyorskorongolt kerámia (I B₁; 3. kép 1–2)

A 120. ház leletanyagában volt két, gyorskorongolt, szemcsés soványítású, durvább kivitelű, szürke edény. A gömbös testű fazék (3. kép 1) Vida T. I B₁ c₂ formai típusába sorolható be.⁵¹ A tagolt peremű, füles edénynek (3. kép 2) nem találtam párhuzamát az avar anyagban. A Környéről, a 120. sírból ismert, bordázott peremű, kézikorongolt (II A/a típus), körte alakú fazék hasonlít leginkább a most vizsgált darabhoz. Az ún. Csákberény-csoport gyorskorongolt kerámiatípusai között is felbukkan hasonló kiképzésű, körte alakú testű, tagolt peremű bögre (I D/a₂ típus).⁵² Az avar uralom előtti, Kárpát-medencei gepida leletanyagban pontos előképeik figyelhetők meg ezeknek a fazekaknak, bögréknek.⁵³ A kölkedihez leginkább közel álló füles fazék a Szentés-kökényzugi temető 43. sírjából került elő.⁵⁴ A környei edényhez hasonló, körte alakú, tagolt peremű fazék ugyanonnan, a 11. sírből ismert.⁵⁵

A szürke kerámia szemcsés, kevésbé jó kidolgozású változatát az edényekkel együtt előkerült, sírba tett ékszerek datálják a 6. század utolsó harmadára, a 7. század első felére. Ezen a perióduson belül a többségük a korai időszakra datálható, a 7. században már csak szórványosan fordulnak elő. A kelet-dunántúli avar temetők jellegzetes leletanyaga. Első sorban azokról a lelőhelyekről ismert, ahol más, germán eredetű tárgyak is szép számmal megtalálhatók.⁵⁶

Szürke, gyorskorongolt kerámia (I B₂; 3. kép 3; 6. kép 5; 8. kép 9)

A közölt kerámiatöredékek közül három tartozik ebbe az anyagcsoportba. Egy finoman iszapolt agyagból készült, gyorskorongolt edény (6. kép 5). Külső felülete polírozott, belül krétaszzerű tapintású. Kívül szürke, középen-belül világoszürke. Az edény formáját ebből az aljtöredékből nem lehet meghatározni. Valami nagyobb, erősen öblösödő edényhez tartozhatott. A második töredékből (3. kép 3) szintén nem határozható meg az edény formája. Jó kidolgozású, középezen nagy fazékhoz tartozhatott. Az alj és az oldala éles szögben megtörik, a fenék enyhén homorú, mely a szürke kerámiánál általánosan ismert aljkiképzéstől erősen eltér. A harmadik töredék (8. kép 9) vagy egy nagyobb, öblösebb fazék (I B₂ l₂), vagy a szürke kerámiából készült edények közül eddig hiányzó edénytípusba tartozik, és korszónak határozhatjuk meg.⁵⁷ Ilyen szalagfüles, ovális testű korsók mind a korabeli késő antik kerámiában, mind az avar kort megelőző germán anyagban megtalálhatók.⁵⁸ A kora avar kori szürke kerámiának mind a két anyagcsoport felé megvannak a kapcsolatai, így egy korszótípus felbukkanása a szürke kerámiában nem tekinthető meglepőnek.⁵⁹ Az első sorban a Kelet-Dunántúlon, Szeged környékén, a Duna-Tisza közének középső részén elterjedt I B₂ csoport megjelenését a 7. század elejére datálják. Használatának végét a késő avar kori sárga kerámia megjelenéséhez kötik. Rövid ideig egyes típusait még a 8. század elején is gyártották a korábbi fazekas-központok.⁶⁰

Fekete kerámia (I C₁; 6. kép 6–7; 8. kép 1; 14. kép 1–2)

Mindhárom edény a sírkerámiában ismeretlen formai típushoz tartozik. Az anyaguk jó minőségű, homokkal és apró (tört) kavicsal közepesen-enyhén soványított, gyorskorongolt. A külső felület jól elsimított, belül lapos korongolási bordák láthatók. Keményre, feketére égetettek. Az egyik töredék (8. kép 1) egy nagyméretű, széles szájú, enyhén ívelt vállú, gömbös testű edényhez tartozott. A fekete kerámia finomabb anyagú aljtípusára a nagyobb méretű edények a jellemzők,

⁵⁰ Kiss 1992, 54–56, 93, Tab. 2, Liste 17, Karte 30; Kiss 1996, 251–256.

⁵¹ Vida 1999, 46–47.

⁵² Vida 1999, 75, Abb. 17.

⁵³ Vida 1999, 75–76, 108–109.

⁵⁴ Csallány 1961, Taf. XX/2.

⁵⁵ Csallány 1961, Taf. XX/12.

⁵⁶ Vida 1999, 56–57.

⁵⁷ Vida 1999, 45–57.

⁵⁸ Böttger 1982, 125–7, Taf. 29–31; Horedt 1979, 125, 128; Kuzmanov 1985, Tablo 21–22; Janković 1981, 136–140; Scorpan 1976, Pl. XXII–XXIV.

⁵⁹ Vida 1999, 59–63.

⁶⁰ Vida 1999, 45–57.

de ez a forma eddig nem fordult elő. Az ismert edénytípusokat a germán terra nigrából és a provinciális bizánci kerámiából eredezteti Vida Tivadar. Nagyméretű, széles szájú, gömbölyű vállú edények a kora avar kori szürke kerámiában is előfordulnak (I B₂ g típusba sorolható fazekak), de szűkebb szájjal, erősebben kiülő vállal.⁶¹ Ezek mellett a késő antik erődök anyagában szép számmal találunk széles szájú, alig kiülő, ívelt vállú edényeket. Iatrusról (II. típusú fazekak),⁶² Sadovecen (fazekak 4. típusának 1. variánsai),⁶³ Tropaeum Traianiból,⁶⁴ Akvisáról,⁶⁵ Sucidaváról,⁶⁶ Rasból⁶⁷ az 5. század közepétől a 7. század elejéig datált rétegekből ismertek ilyen fazekakhoz tartozó töredékek. Formailag leginkább közel álló korabeli típusokat azonban a mai szlovén területről, az ottani hegyi erődök késő antik, jobbra kézikorongolt házi kerámiájában találtam.⁶⁸ A későbbi időszakban, a 7–8. században a kézikorongolt avar kerámiában tovább él, és széles körben elterjed ez a forma.⁶⁹

A másik két edényhez tartozó töredékek (6. kép 6–7; 14. kép 1–2) egy fedőhornyos kis fazék és egy bögre peremei, oldalai. A bögre kiképzésében, formájában hasonlít a fekete kerámia durvább anyagú változatának bögrétípusaihoz, de anyagában mégsem tartozik hozzájuk. A sírból előkerült, jól datálható együttesekből származó edények alapján a két anyagtípus időben váltja egymást. A kis bögrének a kettő közti átmeneti típusa feltehetően leginkább a váltás időszakára helyezhető, a 7. század közepére.⁷⁰ A kisméretű fazék pedig az alább tárgyalandó I G csoport típusaival mutat hasonlóságot. A teljes leletanyag feldolgozása után a fekete kerámiának további új formáit ismerhetjük meg, ezek datálása is csak az egész anyag vizsgálatával lesz megvalósítható.

Provinciális bizánci import kerámia (I F; 3. kép 4–9; 8. kép 3–4; 11. kép 3–4; 12. kép)

A 120. házból 8, késő antik importból származó edényhez tartozó töredékek kerültek elő. Egy nagyobb, gömbös testű tárolóedény, egy füles fazék és egy ovális testű, megtörő ívű vállú bögre, két ovális testű fazék és egy további bögre töredékei.

Mind gyorskorongolt, viszonylag tiszta agyagból készültek. Egészen finom, enyhe soványítású töredékek mellett a tört kavicssal közepesen soványított anyagúak egyaránt előfordultak közöttük.

A 135. ház anyagából egy behúzott peremű tál és egy kis bögre sorolható ebbe a csoportba. Avar környezetben eddig ismeretlen formai típusú importkerámia mindkét edényke. A késő antik erődök anyagában fordulnak elő ilyen gyorskorongolt, keményre, élénk téglaszínre égetett, tiszta anyagú edények. A sötétvörös bevonat (Rotlacküberzug) szintén a késő antik, kora bizánci edényművesség jellegzetessége. A fehér, sárgásfehér engőb gyakran előfordul amforákon, korsókon, csészéken (bár ilyen az általam átnézett anyagban tálkán nem fordult elő).⁷¹

A behúzott peremű, öblös tálka (8. kép 3; 11. kép 4) B. Böttger II. típusába sorolható be, a késő római terra sigillaták Çandarli típusának 4. formájából eredezteti. Iatruson az 5. század második felére datált rétegből kerültek elő nagyobb számban.⁷² Rason a 4–6. századra keltezett objektumokból ismerünk ilyen tálakat (I.6. típus).⁷³ Kuzmanov a bizánci Thrákia és Dákia provinciák területéről közöl 6. századi darabokat (tálak IV. típus).⁷⁴ Sadovecen a helyi, szürke-vöröses barna, polírozott felületű áruban fordulnak csak elő ilyen tálak (I. típus).⁷⁵ A Kelet-Alpok vidékének és Észak-Itáliának az 5–6. századi kézikorongolt házi kerámiájában szintén előfordulnak öblös, behúzott peremű tálak: Invillino (Ia típus),⁷⁶ Korinjski hrib, Gradec nad Prapretno, Tinje,⁷⁷ Rifnik pri Šentjurju⁷⁸ lelőhelyekről.

A gömbös testű edények mellett az ovális testű fazekak és bögrék (3. kép 4, 7–9; 8. kép 4) a késő antik kerámia alapformáját alkotják. Az ovális testű bögréket Böttger II. típusú bögréi, illetve I. típusú csészéi közé sorolhatjuk be. Mindkét típusnál előfordul matt vörös bevonat, az 5. század első felétől a 6. század végéig széles körben elterjedtek ezek a formák.⁷⁹ Kuzmanov a Thrákia és Dákia provinciák területéről származó kerámiaanyagot összefoglaló tanulmányában a kölkedi töredékekhez leginkább hasonló edényeket,

⁶¹ VIDA 1999, 47–50.

⁶² BÖTTGER 1982, Taf. 45/ 475–478, Taf. 46/ 472.

⁶³ KUZMANOV 1992a, 214–5, Taf. 93.

⁶⁴ BARNEA et alii 1979, 188, 191, Fig. 162/ 5.6, 5.10, Fig. 172/ 5.2.

⁶⁵ JANKOVIĆ 1981, 141–4, szl. 55–56.

⁶⁶ SCORPAN 1976, Pl. XXVIII. 1–2.

⁶⁷ POPOVIĆ 1999, sl. 55/ 1.

⁶⁸ CIGLENEČKI 1984, Abb 4–6; KNIFIC 1994 Pl. 5/ 3.

⁶⁹ SZÓKE 1992, 136–9.

⁷⁰ VIDA 1999, 64–70.

⁷¹ BÖTTGER 1982, 33–63; KUZMANOV 1992a, 202–3.

⁷² BÖTTGER 1982, 63, Taf. 39/ 432, 433.

⁷³ POPOVIĆ 1999, 83, 87, sl. 33/1, sl. 37/3.

⁷⁴ KUZMANOV 1985, Tablo 24/ P30, Tablo 36.

⁷⁵ KUZMANOV 1992a, 205–6, Taf. 57/2.

⁷⁶ BIERBRAUER 1987, 190–2, Taf. 11/2, Taf. 129/9, Taf. 130/3, Taf. 132/6.

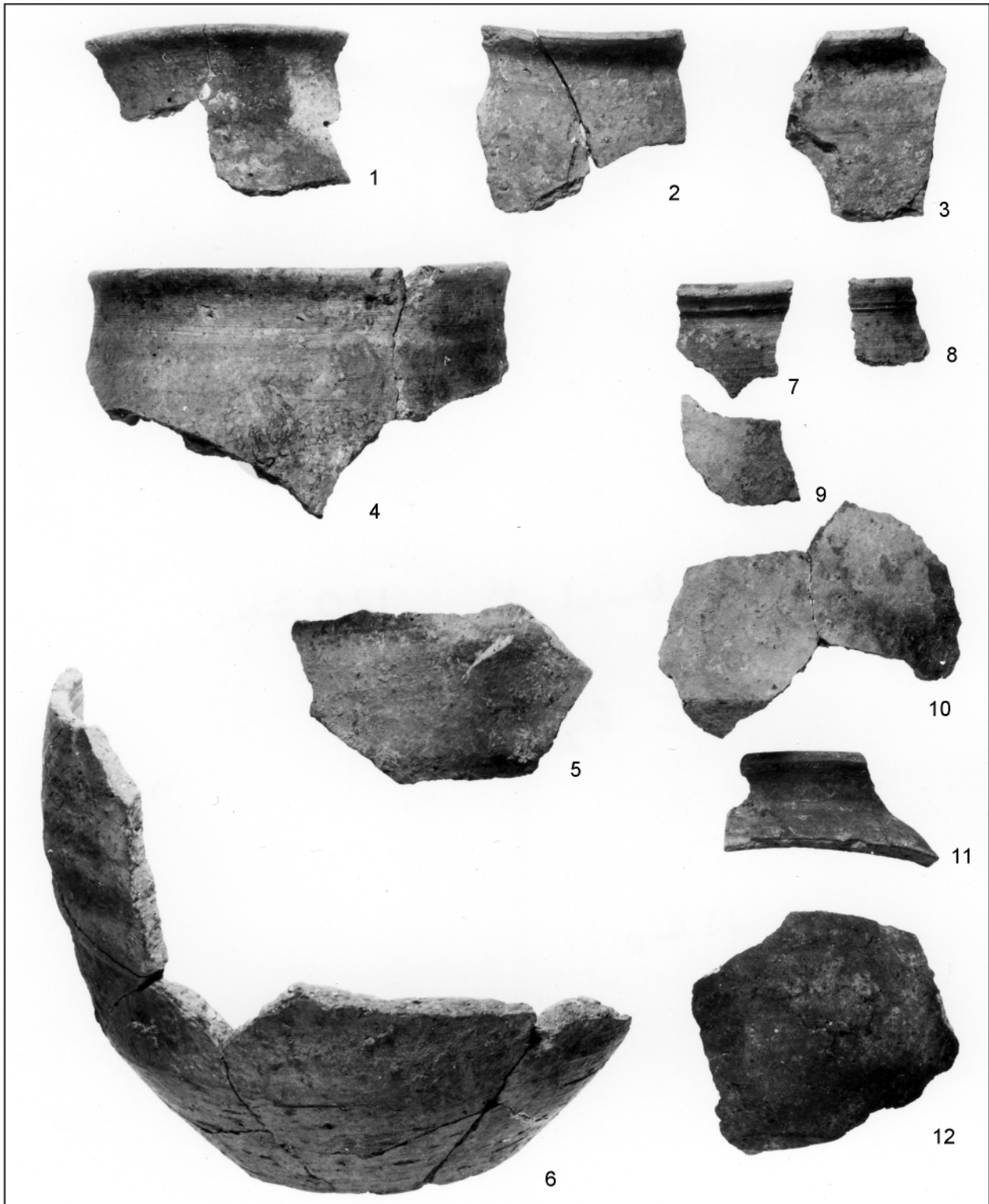
⁷⁷ CIGLENEČKI 1984, Abb. 1/ 6, Abb. 6/ 68, Abb. 9/ 99.

⁷⁸ BOLTA 1981, T. 24/ 71–73, T. 22/ 58.

⁷⁹ BÖTTGER 1982, 57–8, Taf. 34/ 411, 412, Taf. 33/ 405–8.

12. kép. Kölked-Feketekapu B, 120. ház. későantik jellegű kerámia, 1-7: füles fazék; 8-15: bögre
Abb. 12. Kölked-Feketekapu B, Haus 120. Spätantik geprägte Keramik, 1-7: Henkeltopf; 8-15: Napf

13. kép. Kölked-Feketekapu B, 120. ház. Szürke, gyorskorongolt késő antik-germán hatású kerámia (I G₁₋₂)
Abb. 13. Kölked-Feketekapu B, Haus 120. schnellgedrehte graue, spätantik-germanisch geprägte Keramik (I G₁₋₂)

a IV–V. típusú csészéket az 5. század második felétől a 7. század elejéig keltezi.⁸⁰ A 120. házban talált kisméretű, csapott vállú, ovális bögre inkább a késő antik ovális testű fazekak utánzatának tűnik. Böttger II. típusú fazekai állnak formailag a legközelebb ehhez a kölkedi bögréhez.⁸¹ Az avar szállásterülethez közelebb eső területről, Viminaciumból ismertek még párhuzamai.⁸²

Egy összeszűkülő nyakú, erősen kiülő vállú, erősen összeszűkülő aljú füles fazék (3. kép 5; 12. kép 1–7) rekonstruálható, vállán bekarcolt vonalköteggel. A késő antik kerámiaanyagban gyakoriak a füles fazekak. Mind az al-dunai erődökben (Sadovec, I. típusú fazekak⁸³; Sucidava⁸⁴; Caričin Grad I/2. típus⁸⁵), mind a közelebbi Viminaciumban⁸⁶ megtalálhatók párhuzamai.

A bizánci provinciális kerámiában előforduló tárolóedények, doliumok (3. kép 6) egyik gyakori peremtípusa az olyan vízszintesen kihajló, vízszintesen elsimított, enyhén duzzadt perem, mint a kölkedi avar telepen előkerült töredéké. Nagyobb, gömbös testű fazekakon szintén előfordul hasonló peremkiképzés.⁸⁷ A 120. házban talált edényhez hasonló, gömbös testű, kónikus vállú fazekak, tárolóedények, melyek legnagyobb szélessége az alsó felükre esik, szintén nem ritkák a provinciális kerámiában (Viminacium⁸⁸; Iatrus V. és VII. típusú fazekak⁸⁹; Sadovec 1. és 6. típusú fazekak, 2. típusú doliumok⁹⁰; Caričin Grad VI/5. típus⁹¹; Scorpan B típusa⁹²; Kuzmanov thrákiai és dáki kerámia-tipológiájában az V. és a VII. típus⁹³).

Gyorskorongolt, késő antik-germán jellegű szürke kerámia (I G)

A kora avar sírkerámiában csak szórványosan fordult elő a most tárgyalandó anyag típus. Vida Tivadar az I F h csoportjába sorolta ezeket.⁹⁴

Azonban a kölkedi telepen nagy mennyiségben fordulnak elő ilyen fazekak. Ugyanebből az anyagból ezek mellett számos bögre, korsó is készült. Nemcsak anyagukban, hanem formakincsében is különálló csoportot alkot a telep kerámiájában. A feldolgozás jelen állásában az egységnek látszó tipológiai csoport három minőségi kategóriába osztható. Formakincse mind a megelőző korszak germán anyagával, mind a korabeli késő antik kerámiával rokonságot mutat. Anyagát tekintve az avar kort megelőző időszak germán keramikájához állnak közel. A 6–7. században az Erdélyi-medence avar kori telepein fordul elő hasonló jellegű szürke kerámia, illetve a Kárpátokon kívüli területeken elterjedt Ipo-tești-Cîndești kultúra telepein.⁹⁵

I G₁ alcsoport

Az első csoport (I G₁; 2. kép 4–6; 6. kép 8–10; 13. kép 11–12; 14. kép 3, 5) finoman iszapolt, homokkal, csillámos homokkal, durva homokkal enyhén-közepesen soványított. Minden esetben gyorskorongolt, jó kidolgozású, külső felületén jól elsimított, belül enyhe, lapos korongolási bordákkal. Keményre égetett, szürke, sötétszürke színű. Általában fedőhornyosak, élesen profilált peremmel. Legtöbbször díszítetlenek, a vállukon enyhe hornyolásokkal. Ritkán az edények vállára vízszintes- és hullámvonalkötegeket karcoltak.

Kölked-Feketekapu „A” temetőben a 184., 289., 298., 303., 644. sírokban⁹⁶ fordult elő, Környén a 15., 40., 44., 88. sírokban.⁹⁷ A környei 44. sírban egy kétélű egyenes karddal, a 88. sírban egy germán II. állatstílusba tartozó díszű hajtűvel, egy ovális csattal, egy orsógombbal és egy tekercselt díszű fülbevalóval együtt került elő.⁹⁸ Kölkeden a 289. sírban egy széles, levél alakú, köpűs lándzsahegygel, egy széles, levél alakú tüskés nyílhegygel, koporsókapcsokkal volt egy sírban.⁹⁹ A mellékletek a 7. század elejére, első felére kelteznek a sírokat.¹⁰⁰

A vizsgált objektumokban ovális testű, viszonylag karcsú kifizekak és bögrék fordultak elő; függőleges, vagy enyhén kihajló, fedőhornyos, külső oldalukon is profilált peremekkel (6. kép 8–10, 13; 14. kép 3, 5, 10). Nagyobb részt díszí-

⁸⁰ KUZMANOV 1985, Tablo 26/ Cs 10, Cs 12, Tablo 27/ Cs 11, Cs 13–15, Tablo 37.

⁸¹ BÖTTGER 1982, Taf. 45–46.

⁸² POPOVIĆ 1987, Szl 16/8–9.

⁸³ KUZMANOV 1992a, Taf. 74, 76–77.

⁸⁴ SCORPAN 1976, Pl. XXVIII.

⁸⁵ BJELAJAC 1990, Pl. XIII/6–9.

⁸⁶ POPOVIĆ 1987, 20, Szl 16/7.

⁸⁷ Lásd alább 77–82. sz. j.

⁸⁸ POPOVIĆ 1987, 20, Szl 16/1, 4–5.

⁸⁹ BÖTTGER 1982, Taf. 47/497–8, Taf. 48/592–3, 595–60, Taf. 51/528, 143–4.

⁹⁰ KUZMANOV 1992a, 205, 213, Taf. 55–56, Taf. 78–79, Taf. 100, Taf. 106, Taf. 119/13–14.

⁹¹ BJELAJAC 1990, Pl. XIX/5, XIV/20.

⁹² SCORPAN 1976, Tablo 31–32.

⁹³ KUZMANOV 1981, Tablo 31/Gvnyeta 51.

⁹⁴ VIDA 1999, 101–103.

⁹⁵ VÉKONY 1974, 212; THEODORESCU 1964, 492–3; ZAHARIA 1971, 277–278; HOREDŰ 1979, 122–123.

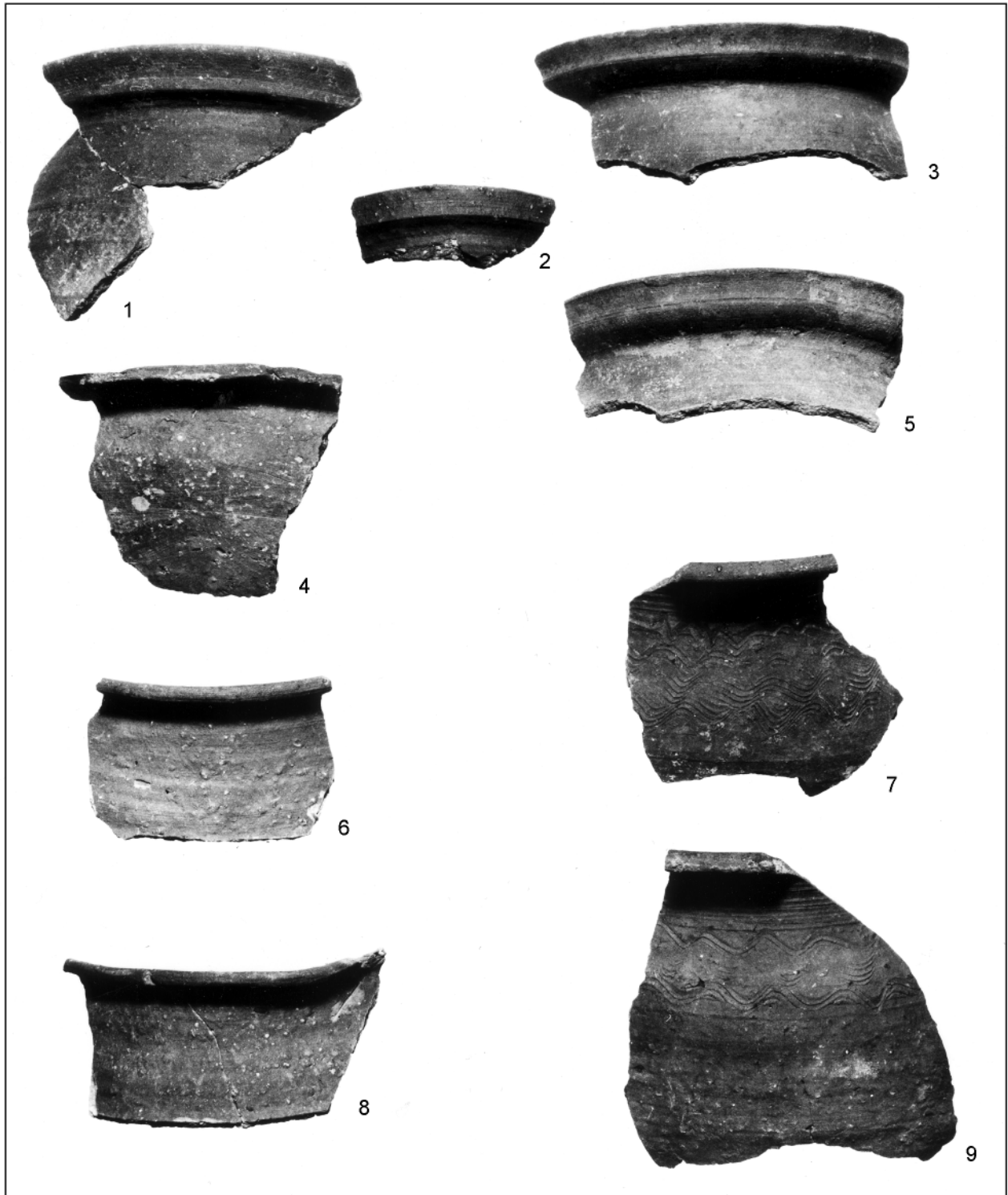
⁹⁶ KISS 1996, 60, 84, 86, 87, 165, Taf. 45, 63, 65, 66, 101.

⁹⁷ SALAMON–ERDÉLYI 1971, 15, 17, 18, 22, Taf. 31/4, 6, 8–9, Taf. XXIV/4, Taf. XXV/1.

⁹⁸ SALAMON–ERDÉLYI 1971, Taf. 14, Taf. 31/9, 22.

⁹⁹ KISS 1996, 84, Taf. 63.

¹⁰⁰ KISS 1996, 195, 222.

14. kép. Kölked-Feketekapu B, 135. ház. 1-2 fekete kerámia (I C1); 3-9: késő antik-germán hatású Szürke kerámia (I G)
Abb. 14. Kölked-Feketekapu B, Haus 135. 1-2: schwarze Keramik (I C1); 3-9: schnellgedrehte graue, spätantik-germanisch
geprägte Keramik (I G)

tetlenek, pár töredéken bekarcolt vízszintes és hullámvonalakötegek vannak. A balkáni késő antik kerámiaművességben fordulnak elő kis számban ezekhez hasonló bögrék. Iatrusról az I. típusba tartozó füles csészék között vannak hasonló darabok. Ezek a miénkhez hasonló finomszemcsés anyagból készültek, szürkére, vörösesbarnára égetettek, a 6. századra keltezhetők.¹⁰¹ Tropaeum Traianiból szintén a 6. századra keltezhető rétegekből karcsú és erősebben öblösödő bögréken fordulnak elő ilyen profilált peremek.¹⁰² Észak-Itáliában, az 5. század második felétől a 7. századig keltezett objektumokban, romanizált lakosság kézikorongolt házi kerámiájában fordulnak elő tömegesen ilyen bögrék, fazekak (III f 4 típus).¹⁰³ Mindezek mellett az avar anyagban a 7. század második felére keltezett durva fekete kerámia peremkiképzései és bögrétípusai rokoníthatók a most vizsgált kerámiával.¹⁰⁴

Gömbös testű bögrék (2. kép 6; 13. kép 2) mind az avar kort megelőző germán kerámiában, mind a késő antik fazekasművességben egyaránt jellegzetes csoportot alkotnak.¹⁰⁵ Számos Kárpát-medencei gepida temetőből ismertek ilyen bögrék.¹⁰⁶

Rövid, közepesen kihajló, legömbölyített peremű, ívelt vállú bögrék (2. kép 4; 13. kép 11) párhuzamait is az avar kort megelőző gepida anyagban találhatjuk meg, ezek a bögrék sok esetben gömbös testűek.¹⁰⁷ A szomszédos alpi területek és a Délvidék késő antik lakossága szintén használ ilyen típusú edényeket: Invillino,¹⁰⁸ Ajdna, Prapretno, Sabiona¹⁰⁹ hegyi erődjeiből ismertek hasonló bögrék.

I G₂ alcsoport

A második csoport (I G₂; 4. kép 1–10; 6. kép 11–12, 14–15; 7. kép 1; 13. kép 1–10; 14. kép 4, 6, 8) szintén csaknem minden esetben gyorskorongolt, de soványítása az előzőnél durvább: durva homokot, tört kavicsot kevernek a viszonylag tiszta agyaghoz. A soványító anyag gyakran enyhén

rücskössé teszi az edény felszínét. Jól kidolgozott edények, belső oldalukon enyhe vagy közepes méretű korongolási bordákkal. Színük a világosszürkétől a sötétszürkéig terjed, ritkán barnás, sárgás árnyalattal. Az edénytestek alapformái az előző csoportéval egyezőek, ahhoz a csoporthoz képest jóval nagyobb számban fordulnak elő, változatosabb formákban. A peremkiképzésük kevésbé profilált, és csaknem mindig fedőhornyos. Az edény fala és a fenéke által bezárt szög legtöbbször igen lapos tompaszög mindhárom anyagváltozatnál. Az aljak a korongról levágás után elsimítottak, kissé domborúak. Általában díszítetlenek, gyakori a felső harmadon/félen az enyhe hornyolás, bár durvább kivitelben, mint a fent leírt csoportnál. Bekarcolt vonaldísz csak elvétve fordul elő rajtuk.

A telephez tartozó „A” temetőből, sírból is előkerült ilyen kerámia: a 388. és a 273. sírokból.¹¹⁰ Fedőhornyos, gömbös testű kis bögrék, az egyik felülete polírozott, zsiros tapintású. A 388. sírban lemezgömbcsüngős fülbevalópár, kásagyöngyökből és szemesgyöngyökből álló nyaklánc, egy zoomorf kengyelfibula, bronzlánc, II. germán állatstílussal díszített nagyszíjvég, gyűszű, vaskarika, kulcsok, láncpáncél töredékei kerültek elő.¹¹¹ A „B” temető 127. sírjában talált bordázott, hengeres szájú, rövid, enyhén összeszűkülő nyakú, erősen kiülő vállú, füles korszó is ugyanebből az anyagból készült. Mellette szemesgyöngyösor, lemezes Kolbenarmring, csontfésű, egy üvegkorszó és egy üvegtál, egy bepecsételt díszű edény, egy szürke, szemcsés anyagú füles fazék volt.¹¹² A síregyüttesek a 7. század elejére, első felére keltezhetők.¹¹³

A bordázott, hengeres peremkiképzésű korszó általánosan elterjedt késő antik, az 5. század második felére, a 6. századra datált típus helybeli utánzata.¹¹⁴ A vizsgált telepanyagban a 120. házból egy ovális testű fazék, két bikónikus mély tál (vagy széles szájú fazék), két kónikus vállú bögre, egy csapott vállú, egy erősen kiülő vállú bögre, és egy ovális testű bögre határozható meg. A 135. házból egy tál és egy bögrétípus különíthető el. A többi töredék egy karcsú, ovális testű fazékból, valamint egy erősen összeszűkülő aljú, feltehetően gömbös testű edényből származik.

A vízszintesen kihajló peremű, rövid hengeres felső részhez csatlakozó, ívelt aljú tál (6. kép 12;

¹⁰¹ BÖTTGER 1982, Taf. 34/ 412.

¹⁰² BARNEA et alii 1979, Fig. 162/ 5.7, Fig. 168/5.9.

¹⁰³ BIERBRAUER 1987, 199–200, Taf. 76/ 9, 10, Taf. 121/ 16, Taf. 122/ 10, 18.

¹⁰⁴ VIDA 1999, 68–71, Abb. 14, 16.

¹⁰⁵ POPOVIĆ 1999, Sl. 54/2–5.

¹⁰⁶ CSALLÁNY 1961, Taf. CI/19, CIII/7, CLVI/3–4, 5–6, CCXCIV/4–6, CCXXII/13, CCXLVII/1–2, CCLXXXIII/3, CCLXXI/1–2.

¹⁰⁷ CSALLÁNY 1961, Taf. CLVI/1, 5, CCXXII/13, CCLVIII/2, 6, CCXLV/5, CCLXXI/2.

¹⁰⁸ BIERBRAUER 1987, IIIa_{2,3} csoportja, 195–6, Taf. 73/9, 11.

¹⁰⁹ BIERBRAUER 1987, Abb. 31/1, 4, Abb. 32/6, 2, Abb. 33/1–2, Abb. 34/2–3, 6–8.

¹¹⁰ KISS 1996, 79, 106–108, Taf. 60, Taf. 76, 162, 164.

¹¹¹ KISS 1996, 106–108, Taf. 76, 164.

¹¹² KISS 2001, 62–65, Taf. 40, Taf. 154.

¹¹³ KISS 1996, 197, 200–201, 222; KISS 2001, 335, 345.

¹¹⁴ BÖTTGER 1982, I.1. típus, Taf. 29; KUZMANOV 1985, IX. típus, 37, Tablo 35.

14. kép 4) mind a mai szlovén területek, mind a Balkán késő antik anyagában megtalálható. Ajdovski Gradec nad Vranjem,¹¹⁵ Tinje¹¹⁶ kézikorongolt házi kerámiájában fordulnak elő hasonló darabok. A Balkánról Rasból,¹¹⁷ Iatrusról (IV. típus),¹¹⁸ Sadovecről (helyi, bevonat nélküli kerámia, 3. típus),¹¹⁹ Tropaeum Traianiból,¹²⁰ Mokranjska Stenáról, Akvisáról,¹²¹ Sucidaváról¹²² ismertek 5–6. századi vízszintes peremű, megtörő ívű, öblös tálak.

A bikónikus, mély tálhoz (4. kép 1–2) mind formailag, mind peremképzésben leginkább közel álló edény Kranjból, a Kieselstein kastélyból ismert.¹²³ Első sorban a germán bikónikus, megtörő oldalfalú edényekkel rokonítható, melyek egészen a 6. századig használatban maradtak.¹²⁴ Ugyanakkor kis számban a késő antik kerámiában is megtalálhatók hasonló edények: Sadovecen Kuzmanov 4. típusú fazekai között fordultak elő duzzadt, fedőhornyos peremű darabok gömbös vagy bikónikus testtel.¹²⁵

Enyhén kihajló peremű, széles szájú, ovális testű fazekak (4. kép 5–7; 13. kép 4–6) legközelebbi analógiáit a gepida kerámiaművességben találtam meg. Mind a sírba tett kisebb-nagyobb bögréknél, mind a telepeken talált fazekak közt előfordultak hasonló edények.¹²⁶

Egyenes, meredek vállú, rövid, közepesen kihajló peremű bögrék, fazekak (4. kép 3–4; 6. kép 11, 14; 14. kép 6, 8) párhuzamai egyaránt előfordulnak a balkáni késő antik anyagban és az avar kort megelőző, Kárpát-medencei germán kerámiaművességben.¹²⁷ Sadovecen (szemcsés, helyi, bevonat nélküli kerámia 1. típus),¹²⁸ Tropaeum Traianin,¹²⁹ Akvisán,¹³⁰ Rason,¹³¹ Viminiacumban,¹³² 5–6. századra datált rétegekből kerültek elő. Erősen profilált, fedőhornyos peremmel

készült változatuk párhuzama Mauternből ismert.¹³³ Ferdén elsimított, háromszög átmeteszettű peremek a sadoveci 4. típusú fazekakon fordultak elő, gömbös, vagy bikónikus testű edényeken.¹³⁴

Ovális testű, csapott vállú bögrék (4. kép 8–9; 13. kép 7–10), az IF csoportban fent elmondottak alapján provinciális bizánci előképekkel rendelkeznek.¹³⁵ Az erősen kiülő, gömbölyű vállú bögrékről a csoport finomabb anyagú változatánál már esett szó.

I G₃ alcsoport

A harmadik változat (I G₃; 7. kép 2–3; 8. kép 2) edényei is általában gyorskorongoltak, azonban egy-két kézikorongon formázott darab is előfordul. Sok tört kavicsot, csillámos, durva homokot tartalmazó agyagból készülnek. Kívül viszonylag jól elsimítottak, belül éles korongolási bordák figyelhetők meg. A soványító anyag átüt az edények mindkét felszínére, rücskössé, szemcsézetté teszi azt. A világosszürkétől a feketés szürkéig sok árnyalatban előfordulnak. Gyakoriak az égetési hibák: a törésfelület vörös, vörösesbarna, vagy az egész edény barna, barnásszürke színű. Az edények alapformái megegyeznek az előző csoportokban előforduló típusokkal, de kevésbé jól kidolgozottak, a peremek egészen leegyszerűsödnek. Szinte kizárólag díszítetlenek.

Bikónikus és karcsú, ovális testű fazekak, bögrék a Kárpát-medencei germán leletanyagban fordulnak elő együtt.¹³⁶ A most vizsgált anyagról részletesebb értékelés csak teljesebb edényprofilok ismeretében adható.

A kölkedi telep leleteinek anyagcsoportonkénti különválogatása után megalkotott új csoport hármass beosztásába három edény nem illeszthető be (7. kép 4–5, 8; 14. kép 7, 9) a most vizsgált együttesből. Ezek az első és a második alcsoport között képeznek átmenetet, illetve égetésben, finomságban eltérnek az első csoporttól. Ezek egy gömbös testű, összeszűkülő, rövid nyakú (7. kép 4, 8), és egy ovális testű, enyhén összeszűkülő nyakú (7. kép 5) típusba sorolhatók be. Hasonló fazekak ugyanilyen anyagból az észak-itáliai késő antik telepeken találhatók (III c₂, III a₂ és III f₁ típusok).¹³⁷ Függőlegesen felálló, fedőhornyos

¹¹⁵ KNIFIC 1994, Pl. 5/4.

¹¹⁶ CIGLENEČKI 1984, Abb. 6/70, 74.

¹¹⁷ POPOVIĆ 1999, 83, 104, sl. 33/2, sl. 52/3.

¹¹⁸ BÖTTGER 1982, Taf. 43/ 467.

¹¹⁹ KUZMANOV 1992a, Taf. 64/ 7, Taf. 65/8.

¹²⁰ BARNEA et alii 1979, Fig 158/ 2.7.

¹²¹ JANKOVIĆ 1981, 137, szl. 52/A, T. IV/ 13.

¹²² SCORPAN 1976, Pl. XXVIII/12.

¹²³ KNIFIC 1994, Pl. 4/3.

¹²⁴ FRIESINGER-KECHLER 1981, 261–3, Abb. 33–41, Abb. 57.

¹²⁵ KUZMANOV 1992a, 214–5, Taf. 94–5.

¹²⁶ CSALLÁNY 1961, Taf. CII/9, CLX/10, CCLXXXVI/1, CCLXXII/9, CCLXXI/8; HOREDT 1979, Abb. 60/12; BONA 2002, Taf. 61.

¹²⁷ HOREDT 1979, 123, 125, Abb. 59. B típusú perem; CSEH 1991, I. tábla 5–4.

¹²⁸ KUZMANOV 1992a, Taf. 74–77.

¹²⁹ BARNEA et alii 1979, Fig. 162/ 5.10, 5.13, Fig. 163/8.1.

¹³⁰ JANKOVIĆ 1981, 134, szl. 49/ V.

¹³¹ POPOVIĆ 1999, Sl. 33/7.

¹³² POPOVIĆ 1987, 20, Szl 16/ 8–9.

¹³³ BIERBRAUER 1987, Abb. 35/10.

¹³⁴ KUZMANOV 1992a, 214–5, Taf. 92–3.

¹³⁵ Lásd fent I F csoportnál, 68–71. sz. j.

¹³⁶ HOREDT 1979, 123, 125 Abb. 59 II. és III. típusú fazekak; CSEH 1992, XII. tábla 5.

¹³⁷ BIERBRAUER 1987, 188, 195–7, Taf. 73/5, 6, Taf. 74/8, 10, Taf. 77/1, Taf. 119/9.

peremű, gömbös testű edények (7. kép 4) Iatrusról,¹³⁸ Tropaeum Trainiról,¹³⁹ Rasról,¹⁴⁰ Vimina-ciumról¹⁴¹ ismertek 6–7. századi anyagból. Ferdén kihajló, tölcés peremű, erősen kiülő, ívelt vállú fazekakat Tinjéről¹⁴² és Rasról¹⁴³ közöltek.

Kézzel formált bögrék, fazekak (III D; 4. kép 13–15; 5. kép 1–12; 6. kép 6–7, 9–10; 8. kép 5)

A kézzel formált edények csak kis százalékát alkotják a most bemutatott kora avar kori leletgyűttesnek. A korongolt kerámia mellett talált kézzel formált töredékek széles körben elterjedt 6–7. századi típusok.¹⁴⁴ A többi avar telephez képest a kézzel formált kerámia viszonylag kis százalékban van jelen: a kölkedi népesség jelentős germán és késő antik hagyományait bizonyítja az edények hasonló összetételi aránya.

Prágai típusú kerámia (III E; 4. kép 11–12)

Tört kavicssal erősen soványított, nehéz, durva kidolgozású, rosszul égetett, rövid, függőleges peremű, erősen vállasodó kislefakak és bögrék töredékei kerültek elő a 120. házból. Ezek az edények a klasszikus prágai típusú kerámia utánzataiként határozhatók meg, melyeket már nem urnaként használnak, hanem a csontvázas sírok mellé adott ételt-italt tesztek beléjük. A Kárpát-medence északi és keleti peremvidékén megjelenő szláv hamvasztásos temetők urnái mellett szórványosan előfordulnak a Nyugat-Dunántúlon is. A legkorábbi avar anyaggal együtt kerülnek elő díszítetlen változataik. Legkésőbb a 7. század közepéig keltezhető ékszermellékkel fordulnak elő együtt. A szláv hatású kerámika ugyanakkor a jelentős germán vonásokkal rendelkező népesség temetőiben, mint Budakalász és Kölked, a kora avar kori sírkerámia jelentős részét alkotja.¹⁴⁵ Ez utóbbi jelenség alapján elgondozkoltató Bóna István korábban megfogalmazott véleménye a szláv, langobard és avar házi kerámiában előforduló, nagyon hasonló, rövid, enyhén kihajló, vagy függőleges peremű bögrékről.¹⁴⁶ A jelenleg közöletlen hazai langobard temetők, langobard (és gepida) teleprészletek ismeretében talán tisztázható lesz a más leletanyag alapján nyilvánvalóbb, esetleges germán hatás ezeknél az edényeknél.

Összegzés

A kölkedi avar telepen előkerült avar mécsesek közül a három gyorskorongolt (egy egész és két töredék) példány a 4–6. századra keltezhető. Formájuk alapján hasonlóságot mutatnak az észak-balkáni és Alpok-vidéki 4–6. századra keltezett lámpásokkal, azonban néhány részletük miatt mégis inkább a 6. századra, a 7. század elejére tehetőek. Importtárgyak, provinciális bizánci gyártmányok. Szintén ott készülhetett a vörös matt bevonatos, narancssárga, gyorskorongolt tál a többi, I F csoportba sorolt bögre és fazék mellett. Kereskedelmi áruként kerülhettek a mécsesek és az edények az avar szállásterületre. A bizánci birodalomtól áttelepített kézművesek helyi termékének sem tarthatók: a mázas, mázfoltos, vörös bevonatos cserépedény nagyon ritka az avar szállásterületen, egyetlen lelőhelyen sem került elő belőlük jelentős számú töredék, mely a műhelyt jelezné.

A mécseseket is tartalmazó objektumok anyagában már ismert, a 6–7. század fordulójára, a 7. század első felére keltezhető kerámiatípusok fordultak elő. A kora avar kori jellegzetes kézzel formált kerámia és a gyorskorongolt szürke kerámia mellett a fekete kerámiának új formai változatai kerültek elő. A telep kora- és közép avar kori leletanyagában nagy százalékban található meg a sírkerámiában eddig csak kis számban meglevő szürke, gyorskorongolt, bizánci-germán hatású edények: bögrék, fazekak, tálak. Ennek az erős bizánci, itáliai kapcsolatnak a nyomai a telep kerámiaanyagában is, a temetők leleteiben is megfigyelhetők. A kevés eredeti, a vásárolt, rabolt, ajándékba kapott ékszerek, agyagáru a helyi kézművességre is jelentős hatással volt. A Kelet-Dunántúl lakossága a temetők tanúsága szerint a többi avar területhez képest sok germán, bizánci eredetű tárgyat használt, sőt egyes germán viseleti szokások is csak itt jelentkeznek a 6–7. században. A mai Kölked ennek a régiónak a déli részén fekszik. A különösen erős késő antik kapcsolatok részben a Bizánci Birodalom balkáni provinciáinak, és Itáliának a közelségével magyarázhatók.

¹³⁸ WENDEL 1986, Taf. 19/22, 30.

¹³⁹ BARNEA et alii 1979, Fig. 162/ 5.11.

¹⁴⁰ POPOVIĆ 1999, 105, Sl. 53/4.

¹⁴¹ POPOVIĆ 1987, Szl. 16/3–5.

¹⁴² CIGLENEČKI 1984, Abb. 5/49, 50, Abb. 5/59–62.

¹⁴³ POPOVIĆ 1999, 83, Sl. 32/1–2, Sl. 33/4.

¹⁴⁴ VIDA 1999, 137–147; BÓNA 1973, 76–78.

¹⁴⁵ VIDA 1999, 151.

¹⁴⁶ BÓNA 1968, 33–44.

IRODALOM

- BARNEA, A. et alii
1979 *Tropaeum Traiani I. Cetatea*. BiArch XXXV. București.
- BERNHARD, M.
1955 *Lampki starożytnie*. Warszawa.
- BIERBRAUER, V.
1987 *Inviolino-Ibligo in Friaul. I. Die römische Siedlung und das spätantiken-frühmittelalterliche Castrum*. Mit Beiträgen von BOSIO, L., VON DEN DRIESCH, A., MACKENSEN, M. und STORK, M. MBV 33. München.
- BJELAJAC, LJ.
1990 La céramique et les lampes. In: *Caričin Grad II. Le quartier Sud-ouest de le ville haute*. Éd. BAVANT, B.-KONDIĆ, V.-SPIESER, M. Collection de l'École Française de Rome 75. Belgrade-Rome, 161-190.
- BOLTA, L.
1981 *Rifnik pri Šentjurju. Poznoantična naselbina in grobišče*. KiM 19. Ljubjana.
- BÓNA, I.
1968 Über einen archäologischen Beweis des langobardisch-slawisch-awarischen Zusammenslebens. *ŠtZ* 16, 35-44.
1973 *VII. századi avar települések és Árpád-kori magyar falu Dunaújvárosban*. Awarische Siedlungen aus dem 7. Jahrhundert und ein Ungarisches Dorf aus der Árpádenzeit (11.-13. Jh.) in Dunaújváros. FontArchHung Budapest.
- BÓNA, I.-NAGY, M.
2002 *Gepidische Gräberfelder am Theissgebiet I*. Monumenta Germanorum Archaeologiae Hungariae 1. Budapest.
- BÖTTGER, B.
1982 Die Gefäßkeramik aus dem Kastell Iatrus. In: *Iatrus-Krivina. Spätantike Befestigung und frühmittelalterliche Siedlung an der Donau. II. Ergebnisse der Ausgrabungen 1966-1973*. SGA 17, 33-148.
- CIGLENEČKI, S.
1984 Die Keramik des 4.-6. Jahrhunderts von Gradec Tinje und Korinjski hrib, Slowenien. *ArchA* 68, 131-328.
- CSALLÁNY, D.
1961 *Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken (454-568 u. Z.)*. ArchHung XXXVIII. Budapest.
- CSEH J.
1991 A kora népvándorláskori (gepida) telep. In: *Régészeti ásatások Tiszafüred-Morotvaparton*. Szerk. TÁLAS L.-MADARAS L., Szolnok Megyei Múzeumi Adattár 32. Szolnok, 157-226.
- FRIESINGER, H.-KECHLER, H.
1981 Töpferöfen der Völkerwanderungszeit in Niederösterreich. Ein Betrag zur völkerwanderungszeitlichen Keramik (2. Hälfte 4.-6. Jahrhundert n. Chr.) in Niederösterreich, Oberösterreich und dem Burgenland. *ArchA* 65, 143-266.
- GLUMAC, M.
2001 Glinene szvetilke iz kasznoantske zbirke Narodnog Muzeja u Beogradu. *ZNM* XVII/1, 213-227.
- GOMOLKA, G.
1966 Katalog der Kleinfunde. *Klio* 47, 291-352.
1968 Die Kleinfunde vom Limeskastell Iatrus in Moesia inferior. *Klio* 50, 171-250.
- GOMOLKA-FUCHS, G.
1982 Die Kleinfunde vom 4. bis 6. Jh. aus Iatrus. In: *Iatrus-Krivina. Spätantike Befestigung und frühmittelalterliche Siedlung an der Donau. II. Ergebnisse der Ausgrabungen 1966-1973*. SGA 17, 149-206.
- GUBITZA K.
1907 A kishegyési régibb középkori temető. *ArchÉrt* 27, 346-363.
- HALBOUT, P.-PILET, CH.-VAUDOUR, C.
1987 *Corpus des objets domestiques et des armes en fer de Normandie du Ier au XV^{er} siècle*. Cahier des Annales de Normandie No 20. Caen.
- HOREDI, K.
1979 *Morești*. Grabungen in einer vor- und frühgeschichtlichen Siedlung in Siebenbürgen. Bukarest.
- IVÁNYI D.
1935 *A pannóniai mécsesek. Tipológiai és Kronológiai áttekintés*. Die pannonischen Lampen. Eine typologisch-chronologisch Übersicht. DissPann II. 2. Budapest.
- JANKOVIĆ, D.
1981 *Podunavski deo oblasti Akvisa u VI i početkom VII veka*. Belgrad.
- KISS, A.
1992 Germanen im awarenzeitlichen Karpatenbecken. In: *Awarenforschungen*. Hrsg. DAIM, F. Archaeologia Austriaca Monographien 1. Studien zur Archäologie der Awaren 4. Wien, 35-134.

- 1996 *Das frühawarenzeitlich gepidische Gräberfeld von Kölked-Feketekapu A.* Mit Beiträgen von M. MARTIN, P. STADLER und I. TAKÁCS. Monographien zur Frühgeschichte und Mittelalterarchäologie 2. Studien zur Archäologie der Awaren 5. Innsbruck.
- 2001 *Das awarenzeitliche Gräberfeld in Kölked-Feketekapu B. I-II.*, MonAvarArch 6. Budapest.
- KNIFIC, T.
1994 Vranje near Sevnica: A Late Roman Settlement in the Light of Certain Pottery Finds. *AV* 45, 211–237.
- KOCH, U.
1984 *Runde Berg bei Urach V.* Die Metallfunde der frühgeschichtlichen Perioden aus den Plangrabungen 1967–1981. Heidelberger Akademie der Wissenschaften. Kommission für Alamannische Altertumskunde. Schriften Bd. 10. Heidelberg.
- KOVRIG I.
1955 Contributions au problème de l'occupation de la Hongrie par les Avars. *Acta ArchHung* 6, 163–192.
1963 *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Alattyán.* ArchHung 40. Budapest.
- KUZMANOV, G.
1981 Za proizvodstvo na glineni lampi v Dolna Mizija i Trakija (I–IV v.) (po dannii ot Nacionalnija arheologiceszki muzej, Szofija) *ArhSof* 23, 10–20.
1985 *Rannovizantijszka keramika ot Trakija i Dakija (IV. nacsaloto na VII. v.).* Razkopki i Proucsvanija XIII. Szofija.
1992a Die lokale Gafäßkeramik. In: *Die spätantiken Befestigungen von Sadovec (Bulgarien). Ergebnisse der deutsch-bulgarisch-österreichischen Ausgrabungen 1934–1937.* Hrsg. UENZE, S. MBV 43, 201–222.
1992b Die Lampen. In: *Die spätantiken Befestigungen von Sadovec (Bulgarien). Ergebnisse der deutsch-bulgarisch-österreichischen Ausgrabungen 1934–1937.* Hrsg. UENZE, S. MBV 43, 223–234.
1992c *Anticsni lampi. Kolekcija na Nacionalnaja Arheologiceszki Muzej.* Szofija.
- LIPP V.
1884 *A keszthelyi sírmezők.* Budapest.
1885 *A fenéki sírmezők.* Budapest.
- MADARAS L.
1989 Az avar ház. In: *Építészet az Alföldön.* Szerk. NOVÁK L.–SELMECZI L. Az Arany János Múzeum Közleményei VI. Nagykovács, 23–32.
1991 Az avar falu. In: *Régészeti ásatások Tiszafüred-Morotvaparton.* Szerk. TÁLAS L.–MADARAS L., Szolnok Megyei Múzeumi Adattár 32. Szolnok, 227–316.
- MENZEL, H.
1954 *Antike Lampen im Römisch-Germanischen Zentralmuseum zu Mainz.* RGZM zu Mainz Katalog 15. Mainz.
- NAGY, M.
1998 *Awarenzeitliche Gräberfelder im Stadtgebiet von Budapest. I–II.* MonAvarArch 2. Budapest.
- Od Rimljanov do Slovanov
2001 *Od Rimljanov do Slovanov.* Predmeti. Ur. BITENC, P.–KNIFIC, T., Ljubjana.
- POPVIĆ, M.
1987 Szvetinja, novi podaci o ranovizantijszkom Viminacijumu. *Starinar* 38, 1–38.
1999 *Tvrđava Ras. Fortress Ras.* Arheološki Institut Posebna izdanja 34. Beograd.
- SALAMON, Á.–ERDÉLYI, I.
1971 *Das völkerwanderungszeitliche Gräberfeld von Környe.* StudArch V. Budapest.
- SCORPAN, C.
1976 Originii și linii evolutive în ceramica romano-bizantină (sec. IV–VII) din ariile mediteraniană și Pontic. *Pontica* 9, 155–185.
- SELMECZI-KOVÁCS A.
1981 Kézimalmok. Történeti rétegek – technikai regresszió. *Ethn* 92, 204–232.
- STARE, V.
1980 *Kranj. Nekropola iz časa preseljevanja ljudistev.* KiM 18. Ljubjana.
- STEINKLAUBER, U.
2001 Der Duel und seine Kleinfunde. *Carinthia* I. 180, 109–136.
- SZENTLÉLEKY, T.
1969 *Ancient Lamps.* MAEFH I. Budapest.
- SZÓKE B. M.
1992 7. és 9. századi településmaradványok Nagykanizsán. Siedlungsreste aus dem 7. und 9. Jh. in Nagykanizsa (SW-Ungarn). *ZM* 4, 130–167.
- SZTANCSEVA, M.–GRIGOROVA, K.
1989 Novi nahodki na anticsni glineni lampi ot Szerdika. *Szerdika* 2. Arheologiceszki materiali i proucsvanija. Szofija, 66–73.
- TEODORESCU, V.
1964 Despre cultura Ipotești-Cîndești în lumina cercetărilor arheologice din nord-estul Munteniei (regiunea Ploiești). *SCIIVA* 15, 485–503.

- TOMKA P.
1971 A Győr-Téglavető dűlői avar temető belső csoportjai. *Arrabona* 13, 55–97.
- VELKOV, I.
1935 Eine Gotenfestung bei Sadovetz (Nordbulgarien). *Germania* 19, 149–158.
- VÉKONY, G.
1974 A koraavarkori keramikatípusok történeti topográfiájához. Zur geschichtliche Topographie der frühawarenzeitlichen Keramiktypen. *ArchÉrt* 70, 211–232.
- VIDA, T.
1997–1998 Veil pin or dress pin. Data to the question of Avar period pin-wearing. *Antaeus* 24, 563–574.
1999 *Die awarenzeitliche Keramik I. (6.-7. Jh.)*. VAH VIII. Berlin–Budapest.
- VIKIĆ-BELANČIĆ, B.
1975 Antične svetiljke u Arheološkom muzeju u Zagrebu. *VAMZ* 9, 49–160.
- WENDEL, M.
1986 Die mittelalterliche Siedlungen. In: *Iatrus-Krivina Spätantike Befestigung und frühmittelalterliche Siedlung an der Donau. III. Die mittelalterlichen Siedlungen*. SGA 17, 27–210.
- ZAHARIA, E.
1971 Données sur l'archéologie des IVe-XIe siècles sur le territoire de la Roumanie la culture Bratei et la culture Dridu. *Dacia* 15, 269–287.

ÖLLAMPEN AUS DER AWARENSIEDLUNG KÖLKED-FEKETEKAPU

ZSUZSANNA HAJNAL

In Kölked-Feketekapu hat Attila Kiss 1970 71 Rettungsgrabungen durchgeführt. Er legte 688 Gräber eines awarenzeitlichen Gräberfeldes frei, die 70–75% des vollständigen Gräberfeldes umfaßt haben werden. 1972 begann er aufgrund von 200 m vom freigelegten Gräberfeld entfernt auf der Oberfläche gefundenen Keramikbruchstücken auch mit der Ausgrabung der awarenzeitlichen Siedlung. An diesem Fundort „B“ kamen auch mehrere Grabgruppen eines weiteren awarenzeitlichen Gräberfeldes ans Licht. Bis 1999 hatte er eine Fläche von fast 5 ha freigelegt, auf der sich außer 564 awarenzeitlichen Gräbern 166 awarenzeitliche Häuser, 160 Gruben, 131 im Freien stehende Öfen sowie zahlreiche Gräben und Pfostenlöcher fanden. Über den frühawarenzeitlichen Grabgruppen erstreckt sich die spätere Siedlung, und die spätaawarenzeitlichen Gräber wurden über den Objekten aus dem 6.–7. Jahrhundert angelegt.

Bei der Aufteilung des Fundmaterials in Materialgruppen waren mehrere Erscheinungen zu beobachten. Ähnlich den von Attila Kiss veröffentlichten Kölkeder Gräberfeldern ist auch im Fundmaterial der Siedlung erheblicher germanischer und byzantinischer Einfluß festzustellen, neben einer kleinen Zahl von Importwaren. Gemessen an den bisher veröffentlichten awarischen Siedlungsfunden finden sich außer vieler frühawarenzeitlicher grauer schnellgedrehter Keramik eine erhebliche Zahl von gestempelter Keramik und wenige Bruchstücke mit eingeläuteter Verzierung. In der Auffüllung der frühawarenzeitlichen Häuser und Gruben gibt es einen mehr oder weniger großen Anteil an typisch awarischer handgeformter Keramik. Neben dieser ist ein ziemlich großer Teil der Kochgefäße schnellgedreht: grau gebrannte Töpfe und Nöpfe besserer oder schlechterer Qualität mit Deckelfalz kommen neben schwarzer und grauer Tischkeramik vor. Ebenso ist auch wenig byzantinische Importkeramik festzustellen. In der späteren

Periode steigt allmählich der Anteil der handgeformten Keramik und gleichzeitig mit ihr auch der der langsam gedrehten Gefäße. Die frühawarenzeitliche schnellgedrehte Keramik verschwindet nach und nach, und es erscheinen in kleiner Zahl die Bruchstücke der spätaawarenzeitlichen gelben Zierkeramik.

Öllampen wurden in vier Objekten von Kölked-Feketekapu gefunden: in Haus 120, 135, 145 und in Grube CV. Das Fundmaterial dieser Objekte stellt der Artikel dar. Von den drei scheibengedrehten und zwei handgeformten Lampen ist die Bewertung der letzteren am eindeutigsten. Sie sind lokale, awarische Nachahmungen der byzantinischen, spätantiken Lampen aus dem 6.–7. Jahrhundert. Ihre einzige Parallele ist aus Dunaújváros bekannt von den awarischen Siedlungsgebiet. Ähnliche Lampen kamen aus den Siedlungen der Ipotesti-Cindesti Kultur vor. Die scheibengedrehten Stücke sind auf gar keinen Fall awarische Erzeugnisse. Sie sind aus feingeschlammtem Ton, schnellgedreht, rot bzw. braun gebrannt und auf zweien sitzen Glasurtropfen. Die spätrömischen Lampen sind fast ausnahmslos formgepreßt. Lampen mit auf der Scheibe hochgezogenem Körper werden bis zum 1. Jahrhundert n. Chr. massenweise hergestellt. Im 4. Jahrhundert erscheinen jedoch erneut die schnellgedrehten Stücke und sind im Frühmittelalter (5.–7. Jh.) durchgängig neben den formgepreßten zu finden. Auch die Vergrößerung von Öl- und Dochtloch wird ins 4. Jahrhundert datiert und blieb bei den frühmittelalterlichen Stücken gleichfalls allgemein. Ebenso ist das 4. Jahrhundert ein Wendepunkt in der Henkelgestaltung: Die senkrecht hoch aufragenden Noppenhenkel werden in diese späte Periode datiert. Neben ihnen erscheinen schon damals die als typisch für die byzantinischen Lampen betrachteten Bandhenkel vom Rand des Ölloches bis an die Seite des Lampenkörpers. Das Fehlen

des Diskus um das Ölloch und der bikonische Körper sind ebenfalls in diese späte Periode (4.-7. Jh.) zu datieren.

Die genauen Parallelen des intakten Stückes mit zylindrisch aufragendem Ölloch fand die Verfasserin im Grab 230 des Gepidengräberfeldes von Kranj, und im Hochen befestigung von Duel. Die Parallelen der Kölkeder Lampen sind ins 4.-6. Jahrhundert zu datieren. Diese einfachen Lampen lokaler Herstellung waren lange Zeit in fast unveränderter Form in Gebrauch. Bei den Stücken aus der Awarensiedlung ist also nicht eindeutig auszuschließen, daß sie spätrömische Lampen waren und als „antike“ Stücke in das awarenzeitliche Dorf gelangt sein konnten. Einige ihrer Charakteristiken bzw. viele Züge der Siedlung und der Gräberfelder weisen aber eher darauf hin, daß wir sie doch eher für damalige byzantinische Lampen halten müssen. Der obere Bandhenkel und bikonische Körper der Lampen, das Fehlen des Diskus und ihr glatter oder aufragender Rand datieren sie eher ins 6.-7. Jahrhundert.

Im Material der auch die Lampen enthaltenden Objekte kommen charakteristische Keramiktypen von der Wende des 6./7. Jahrhunderts und der ersten Hälfte des 7. Jahrhunderts vor. Neben der gröber gearbeiteten, auf früher datierten Gruppe der frühawarenzeitlichen grauen schnellgedrehten Keramik fand sich in den untersuchten Objekten (I B_{1,2}) auch die Variante aus feinerem Material. Es gab auch drei frühawarenzeitliche Gefäße aus schwarzer Keramik (I C₁) außer der original spätantiken provinzialen Importkeramik (I F). Gegenüber den aus den Gefäßbeigaben der Gräber bekannten Typen

finden sich in dem jetzt veröffentlichten Fundkomplex viele Nöpfe und Töpfe neuer Form. Die aus Tivadar Vidas Monographie bekannten byzantinisch-germanisch beeinflussten schnellgedrehten Töpfe mit Deckelfalz stellen eine erhebliche Menge der Keramikfunde der Kölkeder Siedlung dar. Aus demselben Material gibt es außer ihnen auch viele Nöpfe, Krüge und Schalen, die in der Grabkeramik ebenfalls fehlten. Sie stellen nicht nur im Material, sondern auch in ihrem Formenschatz eine Sondergruppe in der Keramik der Siedlung dar. In der jetzigen Phase der Aufarbeitung ist die einheitlich scheinende typologische Gruppe in drei Qualitätskategorien einzuteilen. Wegen der Besonderheit ihres Materials und Formenschatzes und der großen Zahl der Gefäße hat die Verfasserin sie in eine neugeschaffene Gruppe eingeteilt (I G₁₋₃). Ein großer Teil der frühawarenzeitlichen Kochgefäße besteht aus diesem Material, aber auch Tischgefäße werden aus ihm geformt. Einzelne Typen haben neben den byzantinischen Provinzialbeziehungen vielfach auch germanische Vorbilder. In der typischen handgeformten Keramik kommen die bereits wohlbekannteren frühawarenzeitlichen Napf- und Topftypen vor. Einige Bruchstücke sind dem sog. Prager Typ zuzuordnen. Die aus den Siedlungsobjekten zum Vorschein gekommenen Kleinfunde, wie Eisennadeln mit Löffelkopf, Schlangenkopf-Armring, Ahle, Spinnwirtel, Eisenlanze, Punziereisen, Eisenmesser, Mühlstein und Webstuhlgewicht, bestätigen ebenfalls die frühawarenzeitliche Datierung, und einzelne Gegenstände belegen die germanischen Einflüsse.

